

ligger ikke finnes tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at foged Juel ved å opgi at «utmarksstrekningene» i endel av Østerdalsbygdene «holdes for bøyde almindings» har ment å gi uttrykk for at disse strekninger hørte til de «kongelige almindingskove» som gårdemanntallet skulde gi opplysning om. Og hermed er det sagt at gårdemanntallet av 1739 må settes ut av betraktning som bevis for at det på den tid da dette dokument blev forfattet var kongealmenning i de bygder det her er tale om. Etter kommisjonens mening kan spørsmålet bare være om ikke gårdemanntallet gir et positivt bevis for at det etter foged Juels opfatning i k k e var kongealmenning i disse bygders «utmarksstrekninger». Å ta et bestemt standpunkt til dette spørsmål finner kommisjonen imidlertid ikke påkrevet. Selv om man nemlig vilde finne det berettiget å tillegge gårdemanntallet denne bevisbetydning, er bemerkningen om «utmarksstrekningenes» karakter av «bygdealmenning» så sterkt knyttet til spørsmålet om det fantes almennings s k o g e r i vedkommende bygder at det visstnok vilde være for dristig å gå ut fra at foged Juel ikke bare har ment å uttale sig om skogtraktene, men også om fjellstrekningenes rettsforhold — dette så meget mere som foged Juel, som nettop nevnt, i sin bygselpraksis selv har betegnet engesletter i fjellstrekningene som liggende i kongens almenning. For fjellstrekningenes vedkommende er derfor det spørsmål som her er berørt, uten betydning, og for bedømmelsen av skogtraktene rettsforhold i eldre tid er det, efter de opplysninger som Juel foreligger, tilstrekkelig å stanse ved det resultat som efter kommisjonens mening er uomtvistelig, nemlig at det ialfall ikke kan fastslås at foged Juel har ment å opgi de såkalte bygdealmenninger som kongens almenninger. Om det syn foged Juel må antas å ha hatt på rettsforholdene i skogtraktene kan forøvrig henvises til hans innberetning av 1. februar 1738 om krongodset og det benefiserte gods m. v. (omtalt i avsnitt VI).

Som bevis for at det på 1700-tallet har vært statsalmenning i skogtraktene har statens advokat også henvist til s k o g i n s p e k t ø r H u m m e l s k a r t a v 1 7 6 2 over «Tønsets Hoved Sogn med underliggende Annexer hvorpå tillige avises hvad som kand ansees for Almindings Skove» (omtalt i avsnitt VI foran). På dette kart er inntegnet ialt 7 «almindinger» i Tynset prestegjeld, deriblandt «Brydals og Spekedals Almindings» og «Store og Lille Tældahl Almindings». Den siste strekker sig ifølge kartet like ned til Glomma. Om betydningen av det som dette kart opplyser om «almindinger» er for det første å si at det ikke er godt å vite hvad Hummel i virkeligheten har ment med å betegne visse strekninger på denne måte — om sammenhengen med at dette kart blev utarbeidet foreligger det overhodet ingen opplysning. Men dernest kan kartet av 1762 ikke i noget tilfelle ha synderlig interesse i den forbindelse det her gjelder, all den stund Hummel selv senere i 1760-årene ialfall to ganger har uttalt sig om hvorvidt det fantes kongealmenning eller «bygdealmenning» i hans distrikt. Det han ved disse anledninger har uttalt viser en påtagelig usikkerhet overfor disse spørsmål. I 1768 oppgir han riktignok at det i hans distrikt finnes tre «bygdealmenninger», nemlig Syvmilskogen, Tel- og Brydalen og Spekedalen, som han holder for å være kongealmenninger «på grunn av de derudi bygslede engeslätter». Men to år tidligere hadde han om Brydalen og Spekedalen sagt at han ikke visste om han skulde holde disse strekninger for kongealmenning eller privat eiendom. «Den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Spekedalen skal være kongens almindings, er at en deel engeslätter derudi ere bøyde». Bortsett fra at skoginspektør Hummel i de erklæringer som her er berørt ikke oppgir noget om almenning i T o l g a prestegjeld, er det under disse omstendigheter klart at hans uttalelser ikke kan tillegges nogen selvstendig betydning som bevis for at det på hans tid var kongealmenning i de trakter han omtaler. Uttalelsene fremtrer som utelukkende bygget på slutninger — hvis riktighet han selv er i tvil om — fra de b y g s l i n g e r han omtaler, og den opfatning han gir uttrykk for har da ingen særskilt verdi ved siden av den betydning selve disse bygslinger måtte ha som almenningsbevis. Spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis skal senere bli drøftet, og likeså det særskilte spørsmål om betydningen av at det for T e l d a l e n s vedkommende foreligger opplysning om bygsling av slätter.

Uten betydning som almenningsbevis er også kartet av 1797 over Tolgens kronskog. Statens advokat henviser til at de skogstrekninger som på begge sider av Glomma ligger utenfor kronskogens grenser, på dette kart er kalt «Tolgens bøygdealmindning». Men hertil er for det første å bemerke at man likeså litt her som ellers vilde være berettiget til uten videre å gå ut fra at «bygdealmenning» er ensbetydende med kongens almenning. Og dernest forholder det sig ikke så at løytnant Oppen, som utarbeidet dette kart, rett og slett har betegnet de tilstøtende strekninger som «Tolgens bøygdealmindning». I den forklaring som er påført kartet har han kalt dem for «Tolgens sameyskouge eller bøygdealmindinger» — uthevelsen er gjort her — og den samme uttrykksmåte har han brukt i sin beskrivelse av kartforretningen. At kartet av 1797 med tilhørende beskrivelse under disse omstendigheter ikke gir noget bidrag til et bevis for at de skogstrekninger som lå utenfor grensene av Tolgens kronskog var kongealmenning i slutningen av det 18de århundre, er klart. Hvad løytnant Oppen i virkeligheten har ment med å uttrykke sig slik som nevnt, kan kanskje være gjenstand for tvil. Selv om forholdet imidlertid ikke simpelthen skulde være at han har oppfattet bygdealmenning og sameieskog som ett og det samme — og det ligger det nærmest å tro — men at en viss uklarhet har gjort sig gjeldende hos ham om hvordan de tilgrensende skogstrekninger egentlig burde betegnes, kan det av uttrykksmåten i ethvert fall ikke sluttet noget om at han har tenkt på kongens almenning i denne forbindelse.

I enkelte av de store skogutskiftninger som blev foretatt fra 1790-årene og utover til omkring 1820 er betegnelsen «almenning» brukt om de strekninger som var gjenstand for utskiftning. Dette gjelder utskiftningen av «Tønset almindning» i årene 1816—1820 (nærmere omtalt i avsnitt V av fremstillingen i 10de felt) og den utskiftning mellom opsitterne ved Tolgens hytteplass som blev avsluttet i 1823. Av statens advokat er det under prosedyren sterkt fremholdt at anvendelsen av almenningsnavnet på de skogstrekninger som blev utskiftet er et tydelig tegn på at disse skoger i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger på den tid da utskiftningene blev satt igang. Kommisjonen skal bemerke at bedømmelsen av det spørsmål som her er berørt naturlig hører med under en vurdering av disse skogutskiftningers betydning i det hele. Denne del av det foreliggende opplysningsstoff er det imidlertid mest hensiktsmessig å behandle i en senere sammenheng.

Som det fremgår av bemerkningene i det foregående, er det kommisjonens opfatning at det opplysningsstoff som hittil er gjennomgått — foreløbig ser man altså bort fra de opplysninger som knytter sig til skogutskiftningene — ikke gir noget forsvarlig holdepunkt for å gå ut fra at det i kjent tid har vært statsalmenning i de skogtrakter hvis rettsforhold i eldre tid det her er spørsmål om. Foruten dette stoff foreligger det imidlertid en rekke opplysninger som med tildels stor bestemthet likefrem viser at skogtraktene har vært ansett og behandlet som private eiendomsstrekninger i all den tid som omfattes av vårt sikre kjennskap til disse bygders historie. De opplysninger i denne retning som ikke er de minst bemerkelsesverdige går helt tilbake til annen halvdel av 1600-tallet. Først og fremst er å nevne hytteskriver Anders Richardsens kjøp i 1680-årene av flere skog- og seterstreknings i Tolga på vestsiden av Glomma, deriblandt den såkalte Øvre Hultdalen, en strekning som omfattet traktene mellom Seljeåstjønn og Langen og vestover mot gården Røds «eyendehler». En ganske særlig interesse har opplysningene om kjøpet av Øvre Hultdalen, fordi det av disse opplysninger fremgår at et forsøk fra Anders Richardsens side på å innrette sig som om denne trakt var kongens almenning blev eftertrykkelig tilbakevist fra bøndernes side. Anders Richardsen hadde oprinnelig fått bygselseddel av fogden på bl. a. Øvre Hultdalens «engesletter», og i 1682 hadde han endog fått dom for at denne bygselseddel skulde stå ved makt. Men bøndene bøiet sig ikke, Anders Richardsen blev nødt til å kjøpe strekningen av opsitterne på Østgård i Dalsbygden, og da fogden under skyldsetningsforretningen i 1686 foreholdt ham at han selv hadde opgitt at denne trakt lå i kongens almenning, undskyldte han sig med at han den gang var «en fremmed mand på stedet» og at han var «derudi ei anderledes undervist». Hvad skyldsetningen av 1686 forøvrig angår, er det bl. a. av interesse å konstatere at de strekninger som på den

vestlige kant støtte mot Øvre Hultdalen, i forretningen blev betegnet som eiendomsstrekninger for gården Rød i Vingelen.

Anders Richardsens kjøp av Øvre Hultdalen og andre skogstrekninger på vestsiden av Glomma står ikke som et isolert vidnesbyrd om opfatningen av rettsforholdene i skogtraktene på den tid. I 1688 utstedte opsitterne på Åsen i Vingelen skjøte til rydningsmannen Tollef Eriksen på plassen Eide (på østsiden av Glomma), og i dette skjøte (omtalt i avsnitt V foran og nærmere omhandlet i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V) er bl. a. Storfloen og Telgarsvola (Teldalsvola) nevnt i beskrivelsen av eiendommens grenser. Nevnes kan også de opplysninger som foreligger om Anders Richardsens erhvervelse av de såkalte engesletter *Telåsen* og *Bjørsjølien* på østsiden av Glomma og som det nærmere er redegjort for i fremstillingen i 10de felt (avsnitt V og VI, 2). Anders Richardsen fikk i 1681 fogdens bygselseddel på disse strekninger, og i 1682 fikk han i en sak mot bl. a. opsitteren på Åsen dom for — den samme dom som gjaldt Øvre Hultdalen — at bygselseddelen skulde stå ved makt. Hvilke transaksjoner *Telåsen* og *Bjørsjølien* senere blev gjenstand for, vet vi intet sikkert om, men det ligger ikke fjernt å anta at Anders Richardsen har vært nødt til å ordne sig med bøndene på samme måte som for Øvre Hultdalens vedkommende. På det rene er det ialfall at disse strekninger, fremdeles betegnet som «engesletter», blev lagt i særskilt skyld allerede i 1680-årene og opført i jordeboken for 1688 under Anders Richardsens gård *Ytre Tolgenslien* som — såvidt det kan sees — en del av denne gårds eiendomsgrunn. I denne sammenheng skal til slutt nevnes den erklæring om gården *Erliens «hjemrast»* som foged *Steinkul* avgav i 1685 og som foged *Christian Juel* i noget andre uttrykk gjentok i 1735 (gjengitt i avsnitt V av fremstillingen i 10de felt). Etter disse fogeduttalelser — om foranledningen til at de blev avgitt foreligger det ikke nogen opplysning — hadde gården *Erlien*, som ligger på vestsiden av Glomma, et eiendomsområde på østsiden som strakte sig så langt som til traktene mellom *Bjørsjøen* og *Hummelfjellet*. Uttalelsene viser altså likefrem at hele den skogtrakt på denne kant — sydøst for *Erlien* — som heller til Glomma, så tidlig som i 1685 blev regnet for å være privateiendom. Når det i foged *Juels* erklæring heter at den strekning som beskrives «anstøder under almindingen hertil *Tønsets prestegjeld*», er dette derfor uten betydning for bedømmelsen av rettsforholdene i de skogstrekninger vi her har for øie. Et annet spørsmål er om denne bemerkning av foged *Juel* har nogen betydning som almenningsbevis for *Hodals-trakten* og *Tolgas fjelltrakter* øst for Glomma.

Rettsaken i 1709 mellom *Breens* opsittere på den ene side og opsitterne på *Østgård*, *Nordgård*, *Os* og *Berg* på den annen side om hugst i traktene ved *Seljeåstjønn* viser såvidt skjønnes tydelig at de omtvistede strekninger fra alle sider blev betraktet som eiendomsstrekninger. Og opplysningene om grenseoppgangsforretningen i 1724 mellom *Tolgangård* i *Tolga* på den ene og *Åsen* og *Vangen* i *Vingelen* på den annen side synes ikke å kunne etterlate nogen tvil om at det var en eiendomsgrænse mellom gårdenes utmarksstrekninger det her var meningen å gå op og beskrive. Skoginspektør *Hummels fredlysning* i 1765 gjaldt den «sameieskov med odelsbønder» som tillå de benefiserte gårder i *Vingelen*. Fredlysningen var foranlediget ved en henvendelse fra opsitterne på disse gårder om at skogene vilde bli ødelagt av odelsbøndene i *Tynset* og *Vingelen* hvis det ikke i tide blev sørget for at de «bleve delte fra hinanden», og selve fredlysningsdokumentet gir intet holdepunkt for nogen annen forståelse enn den at det var eiendomsstrekninger som blev fredlyst — sammenlign hermed det som i en tidligere sammenheng er nevnt om at skoginspektør *Hummel* ikke i nogen av sine erklæringer om almenningsforhold har opgitt noget om at det skulde være almenning i *Tolga prestegjeld*. At både brukerne av de benefiserte gårder i *Vingelen* og *Hummel* selv har oppfattet *Vingelens* skogtrakter som virkelige sameiestrekninger, er det etter det som foreligger ingen grunn til å tvile på. Et særskilt spørsmål er det derimot om det fra *Hummels* side kan antas å ha vært meningen å betegne som «sameieskov» hele det område som fredlysningsdokumentet beskriver grensene for og som etter denne beskrivelse også omfatter *fjelltraktene* i *Vingelen* like til grensen mot *Kvikne*. Dette spørsmål skal kommisjonen senere komme tilbake til.

De opplysninger som foreligger fra eldre tid om Tolgens kronskog gjør det ikke klart hvem som i virkeligheten var eier av denne skogstrekning i begynnelsen av 1700-tallet, men de gir intet grunnlag for å anta at strekningen har vært betraktet som almenning. I 1766 — da Rørosverket allerede i mange år hadde optrådt som eier av kronskogen — fikk riktignok skoginspektør Hummel, foranlediget ved stridighetene mellom verket og Tolgas opsittere, anmodning fra Generalforstamtet om å avgi erklæring om hvorvidt kronskogen var kongealmenning eller privat eiendom. Men etterat Hummel hadde avgitt en forøvrig nokså svevende erklæring, synes Generalforstamtet uten videre å ha latt saken falle.

Om de store skogdelinger som foregikk i 1790-årene og de første årtier etter 1800 skal kommisjonen bemerke: Kontrakten av 18. juli 1791 om deling av skogene i Os og Dalsbygden mellom de tre hovedgrender — Breen (med Nordvangen og Berg), Østgård (med Nordgård) og Os — taler om deling av gårdenes «fælleds skov» og om «de fordeele som flyder af sameie skoves uddeling». Det sies altså likefrem at det er sameieskog som deles, og kontrakten gir heller ikke ellers nogen grunn til å tvile på at bøndene virkelig mente å være eiere av disse skogstrekninger. Det samme gjelder de senere kontrakter om skogdeling innenfor de enkelte grender. I Breensgrendens kontrakt av 20. juli 1791 heter det at «vi nu således ere aldeles udskiftede af sameie med hverandre», kontrakten av 1793 mellom Berg, Breen og Nordvangen betegner sig som en overenskomst om utskiftning av gårdenes «sameie udi skov og mark», og kontrakten av 1796 om deling av skogen i Osgrenden sier at opsitterne er blitt enig om å utskifte mellom gårdene «våres hidtil i sameie eiede skove og uindhegnede marker». Om alle disse kontrakter gjelder det at de klart og utvetydig taler om utskiftning av eiendomsstrekninger som ligger i sameie.

Så meget urimeligere er det å tro at denne uttrykksmåte ikke skulde svare til det som var den virkelige opfatning av eiendomsforholdene, som Os og Dalsbygdens bønder og Tolga prestegjelds bønder i det hele — det samme gjelder forøvrig også om opsitterne i Tynset hovedsogn og i Kvikne — etter begivenheter som lå like forut for den tid det her er tale om, hadde gode grunner til ikke å tvile på at skogene var deres egen eiendom. I 1777 var på tinget for Tynset (Tynset, Tolga og Kvikne) tinglyst amtmann Holcks fredlysning av 1776 av «de Hans Majestæt udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger». I fredlysningsdokumentet var hver enkelt av disse almenninger — som altså var betegnet som kongens almenninger i Solør og Østerdalen — nøiaktig beskrevet, og fredlysningens betydning var understreket ved bestemmelsen om at den som mente å ha eiendom innenfor de beskrevne almenningensgrenser, innen år og dag måtte gjøre anmeldelse til fogden og innlevere sine beviser. At denne fredlysning og dens nærmere innhold var alment kjent over hele Østerdalen, kan ikke være gjenstand for tvil, og klart må det også være at fredlysningen — og i forbindelse med den almenningskommisjonenes etterfølgende virksomhet med dommene av 1786 og 1790 som resultat — i de bygder, og deriblandt bygdene i Tolga prestegjeld, hvor ingen strekning var fredlyst som almenning og den dømmende kommisjon ikke hadde noget virkeområde, under de foreliggende forhold naturlig måtte forståes slik at i disse bygder var det ingen almenning som tilhørte kongen. Og dette må åpenbart gjelde uten hensyn til om det fra vedkommende offentlige myndigheters side også har vært meningen å tilkjenne noget i denne retning. Et spørsmål for sig er det derimot om det er rimelig å gå ut fra at fredlysningen av 1776—1777 og det som står i forbindelse med den, av bøndene måtte opfattes slik som her nevnt også når det gjaldt rettsforholdene i fjellstrekningene. Dette spørsmål skal bli drøftet i en senere sammenheng.

Kontrakten av 1795 om deling av skogene i Vingelen betegner sig også som en overenskomst om deling av sameiestrekninger. I denne kontrakt er de strekninger som blev utskiftet betegnet som «all bøygdens ejende og hidtil i sameje brugte skove» (med undtagelse av «nogle ubetydelige strækninger»). Av kontraktens innhold er forøvrig å fremheve at en strekning lengst fra bygden fredlyses som «sameieskov», og at kontrakten har en bestemmelse om at skog ikke skal kunne overdras til utenbygdsboende — skulde så skje, skal denne skog

«tilbagefalde den hele bøygård til sameje». Som det vil sees, er denne kontrakt noget avvikende fra kontraktene om Os og Dalsbygdens skogdelinger, både hvad uttrykksmåte og innhold angår. Men den omstendighet at kontrakten taler om «bøygden» sameieskog og ikke om opsitternes, og at den har en bestemmelse om forbud mot salg til utenbygdsboende, gir etter kommisjonens mening intet rimelig grunnlag for å gå ut fra at de skogstrekninger som blev delt ved denne kontrakt, i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger. Heller ikke er det nogen rimelig grunn til å tro at bøndene selv var i tvil om sitt eiendomsforhold til skogstrekningene. Det som er sikkert er at bøndene, ved å inngå og gjennomføre kontrakten om «sameieskogen», på utvetydig måte har behandlet skogene som sine eiendomsstrekninger, og da får man etter det som foreligger gå ut fra at dette også var et uttrykk for hvad de virkelig mente. Dette så meget mere som det like fullt om Vingelsbøndene som om bøndene i Os og Dalsbygden gjelder at de efter fredlysningen i 1770-årene av de østerdalske almenninger og de begivenheter som fulgte etter denne fredlysning ikke kunde ha nogen grunn til å tenke sig at bygdens skogstrekninger skulde være kongens almenning.

Delingen av skogen i Tolga mellom opsitterne ved Tolgens hytteplass blev gjennomført ved en delingsforretning som blev tinglyst i 1823. Allerede tidligere hadde opsitterne på Eide og Telnesset foretatt en utskiftning av sin «sameiede skov» (kontrakt av 2. juli 1801, omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V). I delingsforretningen av 1823 (omtalt i avsnitt V, 2 foran og noget utførligere omhandlet i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V) betegner deltagerne i utskiftningen sig som eiere av skogen, idet det heter at «underskrevne jord og skoveiere» har utskiftet «al vor hidtil i fælledskab eiende skov og udmark». Imidlertid er uttrykksmåten i dette dokument forsåvidt en annen enn i de delingskontrakter som tidligere er omtalt, som betegnelsen «alminning» her er brukt om de skogstrekninger som var gjenstand for utskiftning — strekningene på østsiden av Glomma kalles for den «østre alminning» og traktene på vestsiden for den «vestre alminning». Som tidligere nevnt er det av statens advokat fremholdt at bruken av almenningsbetegnelsen i denne skogdelingskontrakt — og i den nedenfor nevnte kontrakt fra omtrent samme tid om deling av «Tønset alminning» — gir et avgjørende bidrag til bevis for at det i kjent tid har vært statsalmenning i skogtraktene, og endog gir et viktig holdepunkt for å gå ut fra at skogstrekningene i disse bygder ennu så sent som da disse utskiftninger foregikk lå som statsalmenningsstrekninger.

Kommisjonen finner det ikke tvilsomt at den opfatning som her er gjort gjeldende hviler på et sviktende grunnlag. Det er ikke sjelden tilfellet at en strekning hvis karakter av privat-eiendom — sameie — ikke er gjenstand for tvil, i vedkommende bygds almindelige sprogbruk går under navn av «almenning». I slike tilfelle vil det vel ofte kunne fremstille sig som sannsynlig at den såkalte «almenning» en gang i tiden virkelig har vært almenning, men den omstendighet at almenningsnavnet således kan være et vidnesbyrd om en svunnen tids rettsforhold, gir selvsagt intet grunnlag for å fastslå noget om virkelig almenningsforhold i fortid eller nutid. Det er videre ingen rimelig grunn til å tro at bygdefolkets sprogbruk på dette område var en annen for hundre år siden enn den er idag. Når opsitterne på Tolgens hytteplass under utskiftningen i 1820-årene kalte de strekninger som blev skiftet ut for den «østre alminning» og den «vestre alminning», så er det derfor visstnok ikke utelukket at betegnelsene peker tilbake mot et almenningsforhold i en ukjent fortid, men almenningsbetegnelsene inneholder ikke noget bevis for at disse strekninger var statsalmenning på utskiftningens tid eller at de tidligere hadde vært det. Og like lite gir bruken av ordet «almenning» i delingsdokumentet av 1823 noget grunnlag for en formodning om at det hos opsitterne selv har gjort sig gjeldende en forestilling om at det i virkeligheten var en statsalmenning de delte mellom sig. Snarere er bruken av almenningsnavnet et bevis i motsatt retning, for hadde opsitterne hatt nogen tanke om at disse strekninger var statsalmenning, er det litet sannsynlig at de likefrem vilde ha betegnet dem som almenning, når de først gav sig til å skifte dem ut. Når det gjelder spørsmålet om hvad bøndene i Tolga selv må antas å ha trodd, kommer forøvrig

også her i betraktning det som tidligere er nevnt om fredlysningen i 1770-årene og hvad dermed står i forbindelse.

At almenningsbetegnelsene ikke i og for sig har nogen betydning som almenningsbevis, er det i det foreliggende tilfelle forøvrig anledning til å fastslå med full sikkerhet ved hjelp av opplysninger helt fra 1600-tallet om selve de strekninger i Tolga som blev utskiftet i 1820-årene. Det er her tilstrekkelig å henvise til det som foreligger om at hytteskriver Anders Richardsen i 1680-årene, under de nærmere omstendigheter som tidligere er omtalt, kjøpte betydelige skogstrekninger på vestsiden av Glomma av opsitterne på gårder i Vingelen og Dalsbygden. Disse strekninger blev skyldsatt og lagt under Anders Richardsens gård Tolgen-gård, som ialfall de fleste av gårdene ved Tolgens hytteplass senere er utgått fra. De skogstrekninger det her gjelder ligger, såvidt det kan sees, i sin helhet innenfor den «vestre almind» som opsitterne ved Tolgens hytteplass skiftet ut mellom sig, og det er således på det rene at de ved denne utskiftning har betegnet som «almind» en strekning hvorom det kan fastslåes at dens karakter av privateiendom lå klart i dagen allerede i annen halvdel av 1600-tallet.

Som alt nevnt knytter statens advokat sine bemerkninger om almenningsbetegnelsernes betydning også til den utskiftning av den såkalte «T ø n s e t a l m i n d i n g» som blev foretatt i årene 1816—1820. Ved denne utskiftning som er nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt (avsnitt V), blev delt mellom gårdene i Tynset hovedsogn skogstrekninger som delvis ligger innenfor 10de felts yttergrenser, idet utskiftningen bl. a. omfattet skogen i Gammeldalen (Teldalen) og innover Bjørkkjølen. I delingskontrakten heter det bl. a. at «samtlige almuesmænd» i Tynset hovedsogn er blitt enig om å få «alminden skiftet og delt på samme måte som vore hjemskove». Kontrakten henviser forøvrig til «det meget gode som udskiftningen af fællesskabet af hjemskoven» har bragt og sier videre at samtlige almuesmenn, for å forebygge at enkelte menn skal ødelegge «den liden rest som nu måtte være tilbage af skov i den Tønsettiske almind», er blitt enig om «også i denne henseende at ophæve fællesskabet». Kommisjonen skal ikke i denne forbindelse drøfte om det foreligger særlige grunner til å anta at traktene i ytterkanten av det område som blev delt ved denne utskiftning, nemlig lauvskogstrekningene oppe på selve Bjørkkjølen, har ligget som statsalmenning på den tid da utskiftningen fant sted. Om dette spørsmål henvises til kjennelsen i 10de felt. Selve skogdelingskontrakten gir efter kommisjonens mening ikke noget rimelig grunnlag for å gå ut fra at det var en statsalmenning Tynsets opsittere her skiftet ut mellom sig. Kontrakten går ut på å opheve «fællesskabet» i disse strekninger, og da dette fellesskap omtales under den samme synsvinkel som det tidligere fellesskap i «hjemskovene», fremtrer kontrakten forsåvidt klart nok som en overenskomst om deling av eiendomsstrekninger som ligger i sameie. At betegnelsen «almind» i og for sig ikke beviser noget som helst om strekningenes karakter av statsalmenning, gjelder like fullt om denne utskiftning som om utskiftningen i Tolga i 1820-årene, og bruken av almenningsnavnet gir likeså litt her som for Tolgautskiftningens vedkommende noget holdepunkt for å formode at de som deltok i utskiftningen, selv har hatt mindre klare forestillinger om rettsforholdene i disse skogstrekninger. At en slik uklarhet skulde ha gjort sig gjeldende hos Tynsets opsittere, er da også i sig selv minst likeså usannsynlig som at bøndene i Tolga prestegjelds bygder skulde ha vært i tvil om eiendomsforholdet i skogtraktene. I Tynset prestegjeld var det i 1776—1777 riktignok fredlyst en strekning som kongealmenning, nemlig den såkalte Tyldalens almenning, som omfattet strekninger i Spekedalen og Brydalen, og ved kommisjonsdommen av 1790 blev den fredlyste strekning også kjent å være kongens almenning. Men nogen annen almenning i Tynset var ikke fredlyst, likesom det fra almenningskommisjonenes side ikke i nogen form blev tilkjennegitt noget om at det skulde finnes kongealmenning i Tynset utenfor Spekedalen og Brydalen. Og det er da klart at bøndene i Tynset, som hadde hatt almenningsundersøkelsene like inn på livet, måtte ha all grunn til å gå ut fra at om kongealmenning i Tynset utenom Tyldalens almenning var det overhodet ikke spørsmål. At dette også virkelig var opfatningen

i Tynset, foreligger det et talende vidnesbyrd om i sorenskriver Juels promemoria av 13. november 1800. I dette promemoria, som i det hele er holdt i meget bestemte uttrykk, fremholder sorenskriver Juel — som selv hadde vært medlem av almenningskommisjonene og hvis uttalelser om disse forhold derfor er av særlig interesse — at det er «en ubedragelig sandhed at Hans Majestæt ingen alminding eier i Tøndset hovedsogn».

Når det gjelder bedømmelsen av rettsforholdene i den såkalte «Tønset alminding», kan spørsmålet etter dette bare være om det foreligger noget bevis for at de skogstrekninger det her er tale om har vært statsalmenning på en tid som ligger innenfor disse trakters sikre historie, men forut for utskiftningen 1816—1820. Om dette spørsmål skal kommisjonen bemerke at det, av grunner som før er nevnt, ikke i og for sig kan legges nogen vekt på at skoginspektør Hummel i sin erklæring av 1768 har gitt uttrykk for den opfatning at det var kongealmenning i T e l d a l e n. Når Hummel imidlertid begrunner denne opfatning med en henvisning til «de derudi bygslede engeslåtter», foreligger her et spørsmål som krever en særskilt omtale. Såvidt det kan sees, er det ikke om de skogstrekninger i T o l g a prestegjeld som var gjenstand for utskiftning i årene før og etter 1800, påvist noget om at det innenfor disse trakter har vært b y g s l e d e e n g e s l å t t e r (bortsett fra de før omtalte bygselsedler til Anders Richardsen). Derimot synes det å være på det rene — se nærmere fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 1 — at det i Teldalen (Gammeldalen) i Tynset har vært utstedt enkelte bygselsedler på slåtter i slutningen av 1600-tallet og i første halvdel av 1700-tallet. Og spørsmålet er da om disse bygslinger danner bevis for at det var kongens almenning i dette strøk på de tider da bygselsedlene blev utstedt. Spørsmålet faller inn under det som er hovedspørsmålet ved bedømmelsen av f j e l l s t r e k n i n g e n e s rettsforhold i eldre tid — bygslingenes betydning som almenningsbevis — og dette er det ikke hensiktsmessig å drøfte i denne sammenheng. Her skal bare nevnes at etter kommisjonens syn på spørsmålet om bygslingenes betydning gir de opplysninger som foreligger om bygsling av slåtter i Teldalen ikke tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at det her var statsalmenning på 1700-tallet, eller på slutten av 1600-tallet.

Om den såkalte «Tønset alminding» står tilbake å nevne at spørsmålet om rettsforholdene i disse strekninger var fremme i to r e t t s s a k e r o m B j ø r k k j ø l t r a k t e n som blev pådømt av Høiesterett i 1896 (disse dommer er nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 1). I den votering som ligger til grunn for den ene av dommene, referert i R e t t s t. f o r 1 8 9 6 s. 5 7 5 — den annen dom har ingen særskilt interesse — er det forutsatt at den «Tønset alminding» som blev delt i 1816—1820 var en virkelig almenning på den tid da delingen fant sted. Førstvoterende uttalte bl. a. — uten at dette gav anledning til nogen bemerkning fra de øvrige voterende — at han oppfattet delingsforretningen, som forøvrig bare var ufullstendig dokumentert, slik at den bare angikk skogen og ikke grunnen. Almenningsforholdet forøvrig måtte derfor antas å være forblitt som før. At Tynset almenning ved delingsforretningen var ophørt å eksistere, var ialfall ikke bevist av setereierne på Bjørkkjølen — disse hadde anlagt saken mot to Tynsetinger som hadde drevet snarefangst i seterstrekingene — og setereierne kunde derfor ikke bygge nogen rett på denne delingsforretning. Om betydningen av denne høiesterettsdom for kommisjonens stilling til de spørsmål som foreligger i 9de og 10de felt skal bemerkes at dommen visstnok likefrem angår rettsforholdene i en strekning som ligger innenfor 10de felt, men nogen formelt bindende virkning forsåvidt har dommen ikke da den ikke har avgjort annet enn en tvist mellom private parter som nødvendiggjorde en prejudisiell bedømmelse av disse rettsforhold. Hvad den opfatning angår som forsåvidt er kommet til uttrykk i Høiesteretts votering, er å bemerke at mens almenningsspørsmålet nu er belyst gjennom inngående undersøkelser på bredt grunnlag, har Høiesterett ikke hatt annet å bygge på enn de opplysninger som var tilveiebragt av sakens parter i en tvist om retten til snarefangst. At disse opplysninger ikke har vært tilstrekkelige til å gi et pålitelig grunnlag for bedømmelsen av rettsforholdene i eldre og nyere tid i «Tønset alminding», fremgår tydelig nok av selve voteringen. Og særskilt er å fremheve at når det i voteringen forutsettes at

«Tønset alminding» var en virkelig almenning på den tid da Tynsets opsittere gikk til å utskifte denne skogstrekning — at den skulde være en statsalmenning, er forøvrig ikke uttrykkelig sagt — ser det nærmest ut til at dette bare er et uttrykk for hvad man under behandlingen av saken fra alle sider uten videre hadde gått ut fra. For kommisjonens syn på disse forhold kan Bjørkkjøldommen efter dette ikke få nogen betydning.

Til det opplysningsstoff som kommer i betraktning ved bedømmelsen av rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid hører også det som foreligger om undersøkelser om almenningsforhold i Østerdalen på 1700-tallet. Enkelte av de opplysninger som knytter sig til disse undersøkelser er alt omtalt i det foregående. Om almenningsundersøkelsene i det hele gjelder det at det ikke nogen gang, bortsett fra skoginspektør Hummels nokså ubestemte uttalelse av 1768 om Teldalen, blev opgitt at det skulde finnes kongealmenning i de trakter vi her har for øie, nemlig de skogstrekninger i Glommas dalføre, her medregnet de nærmestliggende deler av sidedalene, som har sammenheng med fjellstrekningene i 9de — og 10de — felt. Det er da her gått ut fra, overensstemmende med den opfatning kommisjonen tidligere har gitt uttrykk for, at det ikke er tilstrekkelig holdepunkt for å forstå bemerkningen om «bygdealmenning» i foged Juels gårdemanntall av 1739 som en uttalelse i denne retning. De svar myndighetene fikk på sine forespørsler var i det hele temmelig ubestemte, inntil foged Christensen avgav sin innberetning av 29. mai 1775. Foged Christensen var anmodet om å gi en såvidt mulig nøiaktig beskrivelse av de almenninger som fantes i fogderiet, og han gav i en klar redegjørelse beskjed om hvad der efter hans kjennskap til forholdene fantes av kongealmenning i hans distrikt. I Tynset prestegjeld opgav han, forøvrig med adskillig forbehold, Brydalen og Spekedalen — senere kalt Tyldalens almenning — som mulig kongealmenning. Om kongealmenning i Tolga prestegjeld sa han intet i innberetningen — at det var almenning i Femundstraktene nordover til stiftsgrensen gikk han uten tvil ut fra, men disse trakter regnet han åpenbart for å høre til Rendalens almenning. Foged Christensens innberetning, og den tilsvarende innberetning fra fogden i Solør og Odalen, blev lagt til grunn for antmann Holcks fredlysning av de «Hans Majestet udi Solør og Østerdalens fogderier under Oplands amt tilhørende almindinger», nogen almenning i Tolga prestegjeld — eller i Tynset utenom Brydalen og Spekedalen — blev derfor heller ikke fredlyst, og de senere almenningskommisjoner beskjefte sig ikke med andre strekninger enn de fredlyste.

Det er under enhver omstendighet klart at de opplysninger som således foreligger om almenningsundersøkelsene og resultatene av disse, ikke gir nogen støtte for den opfatning at det på 1700-tallet var kongealmenning i de skogtrakter det her er tale om. Det spørsmål kan imidlertid reises om ikke disse opplysninger likefrem gir bevis for at det var — eller efterhånden blev — myndighetenes egen opfatning at det ikke fantes kongealmenning i disse trakter. Om dette spørsmål har statens advokat under henvisning til uttalelser av arkivkonsulent Tank fremholdt at når visse skogstrekninger i Østerdalen blev fredlyst som kongealmenninger, var det fordi det i disse trakter var drevet salgshugst fra bøndernes side, og at fredlysningene da ikke berettiger til å gå ut fra at det efter myndighetenes opfatning ikke fantes andre kongealmenninger i Østerdalen enn disse. Det er visst heller ikke tvilsomt at det var bøndernes salgshugst som gav anledning til fredlysningene, og det er også rimelig å tro at myndighetenes opmerksomhet i særlig grad konsentrerte sig om skogtraktene i de bygder hvor salgshugst hadde foregått. Men i den anmodning foged Christensen fikk om å sende innberetning om almenningene var det sagt at han skulde beskrive de almenninger som fantes i fogderiet. Og når han så besvarte denne anmodning med å opgi 5 kongealmenninger og avsluttet sin innberetning med den bemerkning at «flere almindings skove end her specificerede viides ikke at opgive for Østerdalens fogderi», så kan det ingen tvil være om hvad foged Christensen har ment om «almindings skovene» i sitt distrikt. Et annet spørsmål — som senere skal bli drøftet — er om foged Christensens innberetning er slik å forstå at den også har rettsforholdene i fjellstrekningene for øie. Det kan heller ikke fremstille sig som tvilsomt at når antmann Holck i 1776 utferdiget sin fredlysning

av de 5 kongealmenninger foged Christensen hadde beskrevet, og i fredlysningsdokumentet betegnet dem slik som ovenfor nevnt, må også han ha gått ut fra at dette var de «almindings-skove» som det overhodet kunde være spørsmål om i Østerdalen. I 1788 kom den samme opfatning klart til uttrykk i erklæringer fra amtmann Pentz og foged Hiort (om skyldsetning av noen plasser i Holøydalen) som er gjengitt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt VIII. Og at også medlemmene av almenningsskjemisjonene, som arbeidet med almenningsspørsmålet i Østerdalen fra 1778 til 1790 — men forøvrig bare hadde i oppdrag å beskjeftige sig med de strekninger som var fredlyst som almenninger — både selv var av denne opfatning og gikk ut fra at dette var den almindelige mening, må det være berettiget å gå ut fra etter uttalelsene fra s o r e n s k r i v e r J u e l i hans promemoria av 13. november 1800. I dette promemoria fremholder som før omtalt sorenskriver Juel, som selv hadde vært medlem av begge almenningsskjemisjonene, at det er «en ubedragelig sandhed» at det ikke finnes kongealmenning i Tynset hovedsogn, og han begrunner denne opfatning nærmere med at «om så havde været, måtte ligesåvel den som de øvrige østerdalske almindinger være tagne til påkjendelse og grendsebestemmelse under den allernådigst befalede almindingskommision, men sådan fandt ei sted».

På grunnlag av det som således foreligger kan man efter Høifjellskommisjonens mening ikke gå ut fra annet enn at det ialfall fra 1770-årene av har vært opfatningen hos de myndigheter som hadde med disse forhold å gjøre at det ikke fantes skogalmenninger i Tolga prestegjeld — bortsett fra de nordlige deler av Rendalsalmenningen — eller i Tynset hovedsogn (og heller ikke i Kvikne). Om den betydning som fredlysningen i 1776—1777 og de senere begivenheter under enhver omstendighet måtte ha for b ø n d e n e s opfatning av eiendomsforholdene, er talt i en tidligere sammenheng.

Det rikholdige opplysningsstoff som i det foregående er gjennomgått kan efter kommisjonens mening ikke etterlate nogen tvil om bedømmelsen av rettsforholdene i skogtraktene i eldre tid. Noget bevis for at de skogstrekninger i Glommas dalføre som har sammenheng med fjelltraktene i 9de og 10de felt har vært statsalmenning i kjent tid, er ikke ført, men ialfall for den alt overveiende del av disse strekninger foreligger det et efter kommisjonens mening avgjørende positivt bevis for at de så langt bakover i tiden som vårt virkelige kjennskap til forholdene i disse bygder rekker, har vært undergitt privat eiendomsrådighet. Hermed er det sagt at et almenningsbevis for f j e l l s t r e k n i n g e n e ikke har nogen støtte i opplysninger om skogtraktens rettsforhold, men utelukkende kan bygges på det som foreligger om fjellstrekningene selv. Til en bedømmelse av det opplysningsstoff som her kommer i betraktning går kommisjonen nu over.

Det er alt i et tidligere avsnitt (V, 3) fremhevet at opplysningene om de fjellstrekninger i Tolga (Tolga prestegjeld) som hører til 9de felt går så langt bakover i tiden som disse bygders sikre historie overhodet strekker sig, det vil si til annen halvdel av 1600-tallet. Og kommisjonen har i samme forbindelse nevnt — hvad redegjørelsen for de enkelte fjelltraktens historie nærmere viser — at det helt fra denne eldste tid foreligger opplysninger om bruksutøvelse i så godt som alle de trakter hvor fjellbruken idag utøves. Det forholder sig visstnok så at utnyttelsen av fjellstrekningene til s e t e r b r u k ikke i all kjent tid har omfattet alle de trakter lengst borte fra bygden hvor det nu er setrer — det er således på det rene at Falksetrene og Såttåhaugsetrene i Vangrøftdalen, Storøivollen og Bratthøseteren i Londalen og setrene ved Magnilsjøene er anlagt i det 19de århundre. Men om alle disse trakter gjelder det at det var s l å t t e r der fra gammel tid og at det var slåttene som likefrem dannet grunnlaget for anlegget av de nye setrer. Og efter de opplysninger som i det hele foreligger om s l å t t e b r u k e n i eldre tider er det på det rene at det i annen halvdel av 1600-tallet var slåtter helt inne i de trakter som ligger så langt borte fra bygden som i grensestrøkene mot Kvikne og Trøndelagsbygdene. Således hadde Vingelens bønder slåtter i Magnilsjøtrakten, Gjera-Busjøtrakten og ved Bratthøa, og opsitterne i Os og Dalsbygden hadde såvidt det kan sees slåttebruk helt inne i de indre deler av Vangrøftdalen med

sidedaler, således under Falkberget. Om Dalbusjøtrakten, som ligger i Os og Dalsbygdens fjerneste fjelltrakter — men ikke langt fra den gamle ferdselsvei til Trondheim som gikk forbi Fjellsjøen — er det oplyst at engesletter i dette strøk blev bygset i 1713, og det vilde visstnok være for dristig uten videre å gå ut fra at trakten tidligere hadde ligget utenfor bruk. At praktisk talt alle de fjelltrakter som hører til feltet lå under bruksutøvelse fra Vingelen og Os (Dalsbygden) i annen halvdel av 1600-tallet, foreligger det under enhver omstendighet positive opplysninger om, og det finnes heller ikke noget grunnlag for å anta at bruken av fjellet var spredt og tilfeldig. Det er av statens advokat fremholdt at den virksomhet som R ø r o s v e r k e t satte igang, bl. a. ved Tolgens smeltehytte, og som bragte sysselsettelse for bøndene med kullbrenning og kjøring for verket, naturlig måtte lede til at gårdsbruket i disse bygder og ikke minst utnyttelsen av fjellstrekningene kom i annen rekke. Men for en slik opfatning finnes det så langt fra noget holdepunkt at det etter kommisjonens mening tvertimot må være all grunn til å gå ut fra at bergverksdriften og all den virksomhet denne førte med sig måtte medføre et øket behov for de varer bøndene kunde produsere, og derfor nettop måtte få en stimulerende virkning på gårdsbruket. Opplysningene i matrikkelen av 1667 om størrelsen av de besetninger som fantes på gårdene viser da også at fedriften på den tid hadde et betydelig omfang. Og at f j e l l b r u k e n i all kjent tid, og ikke minst i eldre tider, i disse bygder har spillet en rolle for gårdsbruket som må betegnes som likefrem dominerende, går alle opplysninger med stor bestemthet ut på. Det fortjener her å nevnes at da det i 1687 blev holdt en besiktigelsesforretning over den benefiserte gård Vingelen (omtalt i avsnitt V, 3) oplyste brukerne at «huiss de och til deres creatures underholdning och føde raad schal hafue, det maa de thage langt udj ud och fieldmarcherne ved 2 a 3 miel bort fra gaarden». Og meget bemerkelsesverdige er de almindelige uttalelser om fjellbrukens betydning som foreligger fra foged Christensen. I sin skrivelse til Rentekammeret av 11. mai 1765 sier han bl. a. at markeslåttene (de bygglede slåtter) er så nødvendige for gårdene at «om de derfra blev adskilt, en sådan gård i sig selv da neppe for det halve af værdien kunde takseres». Og i skrivelse til Generalforsamlingen av 5. september 1767 uttrykker han sig ennu sterkere, idet han sier om slåttene at «formedelst den trang som beboerne af disse sogne» — d. v. s. Tynset, Tolga og Kvikne — «haver til engeland, eller så kaldet foring, ere samme for itzige brugere høyst nødvendige, så at neppe deres gårders drift uden hiines hielp kunde fortsettes». Uttalelsene gir et godt billede av hvordan bruken av slåttene i disse bygders fjellstrekninger gikk inn som et vesentlig eller nødvendig ledd i gårdsdriften på foged Christensens tid, og det er ingen grunn til å tro at forholdet var et annet på slutten av 1600-tallet.

Det følger av det som her er sagt at det ved bedømmelsen av fjellstrekningenes rettsforhold ikke lar sig gjøre å ta utgangspunkt i nogen forutsetning om at disse strekninger har ligget u o p t a t t inn i en periode som lar sig tidfeste. Det gjelder om fjellbrukens opprinnelse som om den første bosetning i disse bygder at den ligger i en ukjent fortid, og spørsmålet blir etter dette om det fra den tid som omfattes av fjellstrekningenes sikre historie foreligger opplysninger som gir tilstrekkelig grunnlag for å fastslå at fjellet innenfor denne tid helt eller delvis har ligget som statsalmenning. Her skal innskytes den bemerkning at det ikke uten videre er gitt at et almenningsbevis som knytter sig til en hvilken som helst periode innenfor den tid det her gjelder, er tilstrekkelig til å pålegge de private parter bevisbyrden for at fjellet er gått over til private eiendomsstrekninger. Om det blir nødvendig å ta standpunkt til det spørsmål som her er berørt, vil imidlertid bero på det resultat man kommer til ved bedømmelsen av almenningsbeviset i det hele.

Det er tidligere gjort oppmerksom på at bl. a. bemerkningene om «alinding» i m a t r i k k e l e n av 1667, de gamle uttalelser om milegrensens betydning, de forskjellige fredlysnings- og kongens almenninger i Østerdalen og kartet over Tolgens kronskog av 1797 etter kommisjonens mening ikke gir noget grunnlag for å anta at det i kjent tid har vært statsalmenning i de skogtrakter i Glommas dalføre som har sammenheng med fjellstrekningene i feltet. Hermed er sagt at disse opplysninger heller ikke har nogen be-

tydning for spørsmålet om almenningsbevis for fjellstrekningenes vedkommende. Av det som før er nevnt følger også uten videre at resultatene av de undersøkelser om almenningsforhold som blev foretatt på 1700-tallet likeså litt for fjelltraktene som for skogen gir nogen positiv støtte for et almenningsbevis — om disse undersøkelser, og de som blev foretatt i det 19de århundre, for fjellstrekningenes vedkommende kan tillegges nogen betydning i motsatt retning, er et spørsmål som senere skal bli drøftet. Hvad særskilt angår foged Juels gårdemantall av 1739 er det, efter det som tidligere er sagt om betydningen av dette dokument for bedømmelsen av skogtraktens rettsforhold, klart at bemerkningen om at «udmarcken holdes for bøyde almindig» heller ikke har nogen betydning som bidrag til et almenningsbevis for fjellstrekningene. At det på den annen side ialfall for fjellstrekningenes vedkommende visstnok vilde være for dristig å tillegge gårdemantallet betydning som positivt bevis for at foged Juel har regnet fjelltraktene i en rekke bygder for ikke å være kongealmenning, er også tidligere nevnt.

Når statens advokat mener det foreligger almenningsbevis for fjelltraktene, er det da heller ikke det opplysningsstoff som her er omtalt han først og fremst støtter sig til. Det som stilles i forgrunnen er de opplysninger som foreligger om opkreving av engeslettepenger (engesletteavgift) og bygsling av engeslåtter.

Om bedømmelsen av det opplysningsstoff det her gjelder er det først å fremheve at spørsmålet om engeslettepengenes og bygslingenes betydning for almenningsbeviset i virkeligheten er to forskjellige spørsmål. Vurderingen av om det som foreligger om opkreving av engeslettepenger gir bevis for at fjellstrekningene har vært betraktet og behandlet som almenning, faller ikke inn under en bedømmelse av bygslingenes betydning som almenningsbevis. For visstnok forholder det sig så at det blev betalt engeslettepenger av alle bygslede slåtter, men samtidig er det på det rene at den samme avgift blev betalt av de slåtter som var opført i jordebøkene under de enkelte gårder og hvorom det ikke vites at de nogensinne har vært gjenstand for bygsling fra fogden. Spørsmålet om engeslettepengenes betydning er derfor efter kommisjonens opfatning et selvstendig spørsmål.

Gjennem de utredninger som foreligger om engeslettepengene — se foruten de fremlagte innberetninger fra arkivkonsulent Tank bl. a. det ved Landbruksdepartementets foranstaltning utgitte skrift av G. P. Schult: «Om de retslige vilkår for bruken av sæter og fjeldeng i statens almenninger» — er det efter kommisjonens mening ikke lyktes å bringe denne avgifts opprinnelse og rettslige karakter klart på det rene. Hvad opprinnelsen angår, har det vært fremholdt at engesletteavgiften må antas å være blitt pålagt av Landkommisjonen av 1661. Nogen opplysning i denne retning fremgår imidlertid ikke av Landkommisjonens jordebok og heller ikke av innberetningene fra kommissærene for de lagdømmer — Oplandene og Trondhjem — hvor det i jordeboken blev opført engesletteavgift under gårdene (se om nedsettelsen av Landkommisjonen og om kommissærenes innberetninger Meddelelser fra det norske Riksarkiv I s. 50 flg. og I. Chr. Berg: Samlinger til det norske folks sprog og historie IV s. 22 flg., jfr. Schult s. 15 flg.). Efter det som var formålet med nedsettelsen av Landkommisjonen, og således som kommisjonens oppdrag blev nærmere utformet, fremstiller det sig heller ikke som sannsynlig at den engesletteavgift som i to lagdømmer blev opført under gårdene var en utredsel til kongens kasse som tidligere var helt ukjent. Kommisjonens hovedoppgave var å få istand en fullstendig registrering av alt jordegods i landet med oppgave over de herligheter som tillå gårdene og de forpliktelser som påhvilde dem. At dette var det ledende synspunkt for kommisjonens virksomhet og at det ikke var meningen at det skulde gis anvisning på nye inntektskilder som var ensbetydende med nye byrder for bøndene, kommer tydelig frem i de instruksjoner som blev utferdiget for kommisjonen. I instruksen av 17. januar 1661 heter det riktignok under den 17de post at «hvis og I selv udinden denne commissions forretning videre forfarer at kunne komme Os til gagn, Vor indkomst til formering og Vore undersætter til gagn og fremtarv, det haver I Os ved Vores opkomst underdanigst at tilkjendegive med de omstændigheder dertil høre».

Men at denne nokså vagt formede bemerkning gir uttrykk for nogen tanke på å innføre helt nye utredslar av jordegods, synes ikke godt å kunne antas efter det som ellers sies om kommissjonens opdrag i denne instruks og i en tilleggsinstruks av 27. januar 1661. Det er tydelig at det det gjaldt var å skaffe et pålitelig og fullstendig grunnlag for en oversikt over kongens inntømster av jordegodset, og instruksjonene er sterkt preget av at det nettop var om å gjøre å avverge frykt for nye eller økede byrder. Ikke minst bemerkelsesverdig i så henseende er det som blev bestemt om mulige forandringer i l a n d s k y l d e n. I post 7 i instruksjonen av 17. januar blev det visstnok gitt anvisning på å forhøje eller nedsette landskylden hvis den for nogen gård blev funnet å være for liten eller for stor. Men i tilleggsinstruksjonen av 27. januar blev denne bestemmelse tilbakekalt, idet det blev fastsatt at hvis nogen gård eller plass blev funnet å være satt for lavt eller for høit i landskyld, skulde det i jordeboken bare gjøres anmerkning om dette i marginen «Os til underdanigst erindring og videre ordre, førend nogen forhøielse eller afsættelse dermed skeer».

Det må efter dette ialfall være rimelig å gå ut fra at hvis kommissærene for de forskjellige lagdømmer hadde innlatt sig på å skape helt nye inntektskilder for kongens kasse, måtte de ha gitt uttrykk for dette i sine innberetninger. Men at engeslåtteeavgiften var en inntømst som tidligere var ukjent, finnes det ingen bemerkning om i innberetningene for Oplandenes og Trondhjems lagdømmer. Som en antydning i denne retning kan det ikke efter det som foreligger opfattes når kommissærene for Oplandene under post 6 har gitt en opplysning om hvad inntektene av «rydningspladser og husmænd samt engesletter udi alminding og fiske-vand» (Riksarkivets meddelelser s. 94) beløp sig til. Bortsett fra at denne opplysning er tilsvarende til hvad der blev anført i andre poster i innberetningen, er det tilstrekkelig å gjøre oppmerksom på at det om den h u s m a n n s s k a t t som her er omtalt er på det rene at den er eldre enn 1661, se således allerede en skatteforordning av 5. november 1543 (Norske Rigsregistranter I s. 68). I innberetningen for A g d e s i d e n s lagdømme forekommer i svaret til instruksens 17de post (denne post er gjengitt ovenfor) en bemerkning om at kongens inntømst er forøket med «nogle 100 rdlr.» (Riksarkivets meddelelser s. 160.) Hvad denne bemerkning i virkeligheten sikter til, er ikke bragt på det rene gjennom arkivundersøkelsene, men for bedømmelsen av de innberetninger som blev avgitt av kommissærene for Oplandenes og Trondhjems lagdømmer synes det heller ikke å ha vesentlig betydning å få sammenhengen oppklart.

Det foreligger fra t i d e n e f t e r 1 6 6 1 opplysninger om at det ved enkelte anledninger har vært henvist til Landkommisjonens virksomhet i forbindelse med opkrevingen av engeslåtteeavgift. Således uttalte foged Heide i tiden omkring 1700 i anledning av antegnelser til fogedregnskapene at engeslåtteeavgiften av kommissjonen i 1661 «ved gårdene er observerit och hans Kongl. May. jordebog for høe penge tilført». Men en bemerkning som denne beviser ikke at engeslåtteeavgiften var innført av Landkommisjonen som en ny utredsel, uttalelsen kan naturlig forstås bare som en henvisning til at Landkommisjonen hadde konstatert hvad hver enkelt gård hadde av slåttee og på grunnlag herav opført hvad gården burde betale i engeslåtteeavgift. Fra tiden før 1661 har det på den annen side, bortsett fra det som er nevnt nedenfor, ikke gjennom arkivundersøkelsene kunnet tilveiebringes opplysninger om at engeslåtteeavgiften har vært betalt av gårdene i de distrikter hvor Landkommisjonens jordebok opfører denne avgift. Men av denne mangel på opplysninger synes det ikke under nogen omstendighet å kunne trekkes bestemte slutninger. Såvidt Høifjellskommisjonen har kunnet konstatere, er nemlig det materiale som foreligger fra tiden før 1661 helt utilstrekkelig som grunnlag for en bedømmelse av det spørsmål det her gjelder. Helt blottet for opplysninger om betaling av en særskilt avgift av engeslåttee er imidlertid heller ikke tiden før 1661. Fra 1630 foreligger det således en klage fra bøndene i Jemtland over at deres «små engesletter» blev beskattet (Norske Rigsregistranter VI s. 245), jfr. også de opplysninger om avgift av engesletter i Grødalen i Sunndalen som er gitt i kommissjonens kjennelse i 5te felt av 1. juli 1927, avtrykk s. 26.

Det fremgår av det som her er sagt at det såvidt kommissjonen kan se ikke foreligger noget

sikkert grunnlag for å fastslå at engeslettpengene blev pålagt i 1661 som en utredsel av tidligere ukjent art. Etter kommisjonens mening har man således intet annet å gå ut fra enn at engeslettpengene er en avgift av ukjent opprinnelse.

Til å skyte spørsmålet om engeslåtteeavgiftens opprinnelse såvidt sterkt i forgrunnen vilde det ikke være nogen særlig opfordring dersom denne avgifts rettslige karakter allikevel var på det rene. Dette er imidlertid langt fra tilfellet, og det er i denne forbindelse ikke uten interesse å konstatere at allerede den kommisjon som i 1835 fikk i oppdrag å foreslå de forandringer i skattelovene som gjennomførelsen av matrikkelen av 1818 nødvendiggjorde, har gitt uttrykk for tvil om engeslettpengenes rettslige natur, se denne kommisjons innstilling av februar 1836 s. 43. Det er om dette spørsmål først å nevne at Landkommisjonen av 1661 ikke i selve jordeboken har antydning om at engeslettpengene skulde være en avgift av gårdenes tilliggelser i kongens almenning. Den eneste tilknytning for den opfatning at dette har vært Landkommisjonens mening er, såvidt det kan sees, den omstendighet at kommissærene for Oplandenes lagdømme har brukt betegnelsen «engesletter udi almindig» i sin opsummering av engeslettpengene og endel andre inntekter. Men dette synes å være et altfor spinkelt grunnlag for en konstatering av at det for plikten til å betale engeslettpenger var ansett som en nødvendig forutsetning at slåtten lå i kongealmenning. Som alt nevnt i et tidligere avsnitt (VII) gir innberetningen fra kommissærene ingen beskjed om hvad disse i virkeligheten har ment med betegnelsen «alminding» i denne forbindelse. Det ligger nær å tro at kommissærene ved «engesletter udi almindig» har tenkt på engesletter som lå utenfor den enkelte gårds separate eiendom, idet det måtte fremstille sig som praktisk å beskatte slike herligheter, hvad enten de lå i kongealmenning eller ikke, ved en særskilt avgift, som i enkle former kunde forhøies eller nedsettes efter opplysninger om slåtteebrukens omfang til enhver tid. Og at denne fremgangsmåte, som et hensiktsmessig surrogat for skyldsetning, kan være valgt uten at den hadde positiv hjemmel i noget skattebrev, er det ikke urimelig å anta. Den betraktning som på dette punkt er fremholdt av Schult i hans før nevnte skrift (s. 17) synes derfor ikke å være avgjørende. At engeslettpengene har vært oppfattet av Landkommisjonen som en skatt på visse herligheter til gårdene uten hensyn til om disse herligheter bestod i utnyttelse av strekninger i kongens almenning eller ikke, synes da også å ha likefrem støtte i det som fremgår av kommissærenes innberetninger og jordeboken selv. I innberetningen for Oplandene er i en innledende oversikt således nevnt side om side som herligheter til gårdene «saug kvernebrug, skov og fiskevand, engesletter og anden herlighed». Og hvad selve jordeboken angår, vil det av den del av denne som er fremlagt sees at kvernskatten — uten å være uttrykkelig betegnet som «skatt» — er opført på like linje med avgiften av engeslåtter. Begge disse utredslser fremtrer i jordeboken som pålagt herligheter til gårdene, uten at det finnes noget som antyder at de skulde hvile på helt vesensforskjellig grunnlag.

Heller ikke matriklene av 1667 og 1723 antyder noget om at de slåtteeavgifter som opføres under de enkelte gårder er avgifter av almenningsslåtter. En annen sak er at det i matrikkelen av 1723 er inntatt en samlet fortegnelse over bygslede slåtter som er «udi almindig beliggende» — herav kan ikke sluttes noget om hvordan de ikke bygslede slåtter, som blev opført under de enkelte gårder, har vært oppfattet av matrikuleringskommisjonen. Heller ikke har det nogen betydning for spørsmålet om engeslåtteeavgiftens rettslige karakter at de enkelte bygselsedler som fogdene utstedte på slåtter «i almenningen» uttrykkelig omtaler plikten til å betale engeslettpenger av de slåtter som blev bygslet. Når det først var innført en engeslåtteeavgift, sier det sig selv at fogden opkrevede denne avgift også av de slåtter som han bygslet bort og i bygselsedlene betegnet som almenningsslåtter, men hermed er også sagt at denne fremgangsmåte fra fogdens side ikke gir nogen opplysning om hvad der var engeslåtteeavgiftens virkelige grunnlag.

I de utredninger fra arkivkonsulent Tank som er fremlagt er det særskilt fremholdt at engeslettpengene var en jorddrottlig rettighet, en leieavgift for bruken av jord

som tilhørte kongen. Kommisjonen skal om dette synspunkt bemerke at når det opplysningsstoff som hittil er gjennomgått, etter kommisjonens mening overhodet ikke gir noget sikkert grunnlag for den opfatning at engeslätteavgiften var en avgift utelukkende på slåtter som lå i kongens almenning, så gir dette opplysningsstoff heller ikke noget holdepunkt for den spesielle utformning av denne opfatning at retten til engeslätteavgift var en rett for kongen som eier av almenningene. Derimot kunde teorien om retten til engeslättepengen som en jorddrottlig rettighet synes å finne en særlig tilknytning i de opplysninger som fra slutten av 1700-tallet foreligger om at retten til engeslättepenge har vært overdratt i forbindelse med salg av almenninger, jfr. således et promemoria fra Rentekammeret av 21. september 1799 (Wessel-Bergs samling IV s. 187) og rentekammerskrivelser av 31. oktober 1795 og 3. mai 1800 (inntatt i Tank: Særskilt skyldsætning af almenninger, s. 114 og 115), se også de opplysninger om slike salg som fremgår av de i Rettst. for 1848 s. 597 og 1868 s. 756 refererte høiesterrettsdommer. Men om den opfatning har gjort sig gjeldende på den tid da disse almenningssalg fant sted, at det var naturlig å la retten til å oppbære engeslättepenge følge med i salget, vilde det visstnok være dristig å gå ut fra at denne opfatning hvilte på en klar forestilling om at retten til engeslättepenge var en jorddrottlig rettighet og ingen skatt. Og ennå dristigere vilde det være om man vilde anse det godt gjort ved det som foreligger om almenningssalgene at retten til å opkreve engeslättepenge i sin opprinnelse var en grunneierrett for kongen og intet annet. Dette så meget mere som det fra eldre tid kan påvises tydelige vidnesbyrd om at en annen opfatning har gjort sig gjeldende. Det er således på det rene at da Nordherredsmarkens almenning i Skjåk var solgt i 1727 fortsatte almuen med å betale engeslätteavgift til kongen (jfr. opplysningene i Høifjellskommisjonens dom av 10. mai 1922 i sak: Skjåk almenningstyre mot Landbruksdepartementet, avtrykk s. 33). Og ikke minst er de opplysninger av interesse som her foreligger fra Østerdalen og som går helt tilbake til 1660-årene. I 1663 blev en rekke krongårder i Alvdal med tilliggende engesletter solgt til Christoffer og Johan Didriks-sønner (jfr. opplysningene i dok. 49 s. 9 og s. 20 flg.), idet også selve engeslettene blev ansett for å være solgt til odal og eiendom. I endel år efter salget blev engeslättepenge ikke innbetalt til fogden, men blev av bygselmennene betalt til gårdenes eiere sammen med landskylden. Fra og med 1685 tok imidlertid foged Steinkul atter disse engeslättepenge inn i fogedregnskapet, og det er på det rene at de blev innbetalt til fogden helt til ut i 1830-årene. Disse opplysninger synes klart å vise at foged Steinkul ikke kan ha oppfattet retten til engeslättepenge som en grunneierrett, mens de derimot ikke gir grunnlag for å konstatere at fogden begikk en feil ved å inntektsføre disse engeslättepenge (jfr. dok. 49 s. 21—22). Det var den samme foged Steinkul som var til stede under skyldsetningsforretningen i 1686 over bl. a. Øvre Hultdalen i Tolga, som hytteskriver Anders Richardsen opprinnelig hadde fått fogdens bygselseddel på, men senere måtte tilkjøpe sig fra opsitterne på Østgård i Dalsbygden. Fogden gjorde ingen innvending mot skyldsetningen, og Øvre Hultdalen med flere strekninger blev skyldlagt som liggende under Tolgengård. Men skjønt foged Steinkul således likefrem hadde godtatt den opfatning at de såkalte Øvre Hultdalens engesletter var private eiendomsstrekninger, tok han fremdeles til inntekt i fogedregnskapet (han var foged til 1691) de engeslättepenge som var opført for Øvre Hultdalen — et standpunkt som faller helt sammen med hans holdning overfor engeslättepengene i Alvdal — likesom engeslättepenge av Øvre Hultdalens engesletter senere blev inntektsført i fogedregnskapene ialfall til langt ut på 1700-tallet (jfr. fremstillingen i 10de felt, avsnitt VI, 2).

Kommisjonen kan efter det som i det foregående er nevnt ikke finne at det foreligger noget grunnlag for å fastslå at engeslättepengene i sin tid er blitt pålagt som en avgift utelukkende på slåtter i kongens almenning. Og heller ikke gir opplysningene holdepunkt for å anta at det til betalingen av engeslättepenge har knyttet sig forestillinger om betaling av en avgift for almenningsbruk. At fogdene så tidlig som på 1600-tallet har gått ut fra at det kunde hvile engeslätteavgift også på private eiendomsstrekninger, foreligger det tvertimot positive vidnesbyrd om, jfr. det som nettop er nevnt om foged Steinkul. Og det foreligger også vidnes-

byrd om at den samme opfatning er kommet til uttrykk hos bygdefolket. Her kan henvises til det som forefalt på Tynset ting den 10. desember 1756, da bøndene fremholdt at de var eiere av sine slätter — de bygslede slätter — men samtidig erklærte sig villig til å betale «hvad skatter de deraf tilkommer at udreede».

Kan det ikke fastslåes at engeslätteavgiften var en avgift for almenningsbruk, eller at betalingen av denne avgift har vært oppfattet som betaling for almenningsbruk, så er det klart at den omstendighet at avgiften av de ikke bygslede slätter blev betalt like til 1830-årene, heller ikke gir noget bidrag til et almenningsbevis. Hvad særskilt angår opplysningene om den nærmere sammenheng med at engeslettene helt utgikk av Østerdalens fogedregnskaper i henhold til skattekunngjørelsen av 14. februar 1837, kan spørsmålet bare være om ikke disse opplysninger likefrem er et bidrag til bevis for at det på den tid ikke fantes statsalmenning i de bygder hvor denne avgift inntil da var opkrevd. Til dette spørsmål skal kommisjonen senere komme tilbake. I denne sammenheng skal tilslutt bare nevnes at gjennomførelsen av skattekunngjørelsen av 1837 i Gudbrandsdalen førte til en klar konstatering av at en overveiende del av de slätter som det tidligere var betalt engeslettenger av, lå i strekninger som ikke var statsalmenning (jfr. Schult i det før nevnte skrift s. 19 flg.) — et forhold som allerede i og for sig er skikket til å vekke sterk tvil om riktigheten av den opfatning at engeslettene har vært pålagt som en avgift på almenningsbruk.

Det fremgår av bemerkningene i det foregående at opplysningene om at engeslettenger har vært betalt av slätter i de forskjellige trakter av de fjellstrekninger som hører til feltet, etter kommisjonens mening ikke kan godtas som et bevis eller bidrag til bevis for at disse strekninger har vært statsalmenning. Spørsmålet om almenningsbevis er å anse for ført kommer etter dette til å konsentrere sig om betydningen av de opplysninger som foreligger om bygsling av engeslätter.

Som utgangspunkt for bedømmelsen av slättebygslingenes betydning som almenningsbevis skal fremheves at det som med full sikkerhet kan sies om det tidsrum fogdenes bygselspraksis spender over er at bygslingene helt ophørte i 1754. Det forholder sig videre så at det overveiende antall av de bygslinger som er kjent foregikk på 1700-tallet, men det er på det rene at bygselsedler også har vært utstedt tidligere — den eldste bygselseddel som det for kommisjonen foreligger opplysning om blev utstedt i 1673. At det ikke har foregått bygsling av slätter også tidligere enn i 1670-årene, kan ikke med sikkerhet fastslåes, men det er dog grunn til å nevne at det fra årene omkring 1700 foreligger en opplysning som tyder på at fogdenes praksis med utstedelse av bygselsedler på slätter var av forholdsvis ny opprinnelse. Da fogden i 1695 og 1696 hadde bygslet bort flere slätter, forlangte Rentekammeret beskjed om sammenhengen med dette. Den meningsutveksling som fulgte gjaldt likefrem spørsmålet om det var lovlig å utstede slike bygselsedler, og vicesatholderen holdt på at bygslingene var ulovlige. At dette spørsmål var blitt reist hvis bygslingene hadde hatt sitt grunnlag i en gammel og fast praksis, er vel ikke særlig sannsynlig, selv om det i og for sig skulde kunne diskuteres om en slik praksis også var stemmende med forskriftene i den nye lovbok av 1687.

Under prosedyren i forretningen har det gamle spørsmål om fogdene overhodet hadde lovlig adgang til å bygsle bort almenningsslätter vært bragt på bane, men kommisjonen finner ingen grunn til å opholde sig ved dette spørsmål. Det som nu har interesse, når det gjelder fogdenes forhold til bygslingene, er utelukkende hvad den foreliggende bygselspraksis kan opplyse om fogdenes opfatning av rettsforholdene i de strekninger hvor de bygslede slätter lå. Om dette spørsmål skal kommisjonen straks bemerke at hele denne bygselspraksis — med utstedelse av et betydelig antall bygselsedler, særlig på 1700-tallet, og med uttrykkelig tilkjennegivende i hver enkelt bygselseddel om at slätten lå i almenning og blev bygslet bort av fogden på kongens vegne — ikke med rimelighet kan oppfattes anderledes enn at fogdene gjennom bygslingene har gitt uttrykk for en almindelig forutsetning om at det var kongealmenning i de strekninger som var gjenstand for bygsling. Og at dette i den periode da bygslingene pågikk også måtte være opfatningen

hos de overordnede myndigheter som fogdene var i stadig kontakt med bl. a. angående disse bygslinger, og spesielt Rentekammeret, kan man vel uten videre gå ut fra. Fra tiden nærmest etter bygslingenens ophør foreligger da også meget tydelige vidnesbyrd om at de centrale myndigheter regnet bygslingen av engeslåtter for å gi et pregnant uttrykk for at vedkommende strekninger var kongealmenning. Her kan særlig henvises til Generalforstamtets uttalelse av 1767 om ønskeligheten av at fogdene holdt rede på de steder som var bygslet, «thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning». At amtmann Holck i 1776 gav uttrykk for et noget annet syn på bygslingene, skal senere bli omtalt.

Kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på de opplysninger som i det hele foreligger om fogdenes bygselpraksis for å kunne fastslå at det i tiden fra 1670-årene til bygselperiodens ophør, fra det offentliges side blev gitt tydelig uttrykk for den opfatning at visse trakter i det gamle Tynset prestegjeld var kongens almenning — en opfatning som også blev tilkjennegitt da foged Christensen og skoginspektør Hummel i 1765 blev anmodet om å foreta en fullstendig undersøkelse av de «til engeslåtter under gårde bortbygslede strækninger i de kongelige almenninger» i Tynset, Tolga og Kvikne. Men det er på den annen side iøinespringende at denne opfatning heller ikke var annet enn en nokså ubestemt og svevende forestilling om at det var kongealmenning i Tynset prestegjelds fjellstrekninger. At fogdene, eller det offentliges representanter forøvrig, overhodet har hatt noget klart begrep om hvilke bestemte strekninger skulde høre med til denne almenning, foreligger det så langt fra noget bevis for, at man efter det som er oplyst tvertimot med sikkerhet kan gå ut fra at dette har fremstillet sig som helt på det uvisse. I denne forbindelse er særskilt å merke at om det foreligger en opplysning om at slåtter i et bestemt strøk har vært gjenstand for bygsling, gir dette intet grunnlag for å gå ut fra at fogden overhodet har ofret nogen overveielse på spørsmålet om det var kongens almenning eller ikke nettop i dette strøk. Det er nemlig på det rene at fogdene utstedte bygselsedler på slåtter uten på forhånd å anstille nærmere undersøkelser om de strekninger som blev opgitt for dem til bygsling — forsåvidt nøiet de sig med å ta et almindelig forbehold om at bygslingen ikke skulde «prejudicere» nogen annens leiemål, jfr. foged Jens Juels uttalelse til Rentekammeret i 1750-årene om at han og hans forgjengere i embedet hadde utstedt bygselsedler på slåtter «på vedkommendes foregivende at ingen derved bliver fornærmet, og på sådanne steder som navn gives til høeslåtter». Og det foreligger opplysninger som likefrem viser at fogdene selv var opmerksom på at «et eller andet sted» uten grunn kunde være utgitt for å være kongens almenning, for at vedkommende kunde «få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler», jfr. den meddelelse foged Jens Juel gav til Rentekammeret i anledning av antegnelse til fogedregnskapet for 1747. Det kan da også påvises talende eksempler på at fogdene har utstedt bygselsedler på strekninger hvis karakter av privateiendom kort tid efter bygslingene er blitt klart konstatert. Her kan henvises til de tidligere omtalte opplysninger om at hytteskriver Anders Richardsen i begynnelsen av 1680-årene fikk bygselseddel bl. a. på Øvre Hultdalens «engesletter», men blev nødt til å tilkjøpe sig denne strekning av opsitterne på Østgård i Dalsbygden. Av betydelig interesse er også de opplysninger som foreligger om at endel bønder i Tynset i 1740-årene fikk bygsel på «Hodalssjøen» (i Hodalen) med omliggende beitestrekninger, men måtte frafalle sine pretensjoner og bøie sig for at denne trakt var Hodalsgårdenes eiendom (nærmere omtalt i fremstillingen i 10de felt, avsnitt V).

Må det efter dette antas at bygslingene ikke kan opfattes som uttrykk for klare forestillinger hos fogdene eller de offentlige myndigheter forøvrig om hvilke strekninger skulde høre med til den «kongens almenning» som bygslingene forutsetter, så er dermed sagt at hele den almenningsopfatning hos statsmyndighetens representanter som bygslingene i og for sig er et utslag av, i virkeligheten har vært langt fra sikker og avklaret. Det kan i denne forbindelse også nevnes at en av de fogder som utstedte adskillige bygselsedler på slåtter i sin embedstid, nemlig foged Jens Juel, selv ved en anledning likefrem gav uttrykk for tvil om almenningsforholdet i de trakter hvor de bygslede slåtter lå, idet han fremholdt at man ikke egentlig

hadde nogen hjemmel for å anta at «den østerdalske almenning» tilhørte kongen. Når han anførte dette, var det riktignok for å forsvare sin undlatelse av å kreve inn engesleppenger av de slåtter som var bygslet bort før hans tid, men uttalelsen gir dog en antydning om at fogdens egen utstedelse av bygselsedler på slåtter ikke kunde være utslag av nogen grunnfestet opfatning om at de bygslede steder virkelig lå i kongens almenning. Av interesse er også den dom som amtmann Holck i 1770-årene felte over fogdenes tidligere bygselpraksis. I en erklæring av 17. februar 1776 (delvis gjengitt i Tank: Om betydningen av ordet bygdealmenning, s. 34—35, se forøvrig den som dok. 286 fremlagte fullstendige avskrift) uttalte amtmann Holck som sin opfatning at når de såkalte bygdealmenninger var blitt regnet til de kongelige almenninger — hvad han for sin del ikke var enig i — hadde dette bl. a. sin forklaring i at fogdene hadde tiltatt sig myndighet til å utstede seter- og rydningsbevillinger på disse strekninger. Amtmann Holck fremholdt i den samme erklæring at det bare var én kongealmenning i Østerdalen, nemlig Atnedalens almenning. I denne opfatning fikk han ikke medhold, men hans uttalelse om fogdenes bygselpraksis — avgitt et par årtier etter bygslingenes ophør og på en tid da spørsmålet om gjenoptagelse av denne praksis var under diskusjon — kan ikke av den grunn frakjennes verdi ved bedømmelsen av bygslingenes betydning.

Det sier sig selv at spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis ikke er uttømt ved en undersøkelse av i hvilken utstrekning fogdenes bygselpraksis kan betraktes som uttrykk for en klar og sikker almenningsopfatning hos de offentlige myndigheter som det i første rekke måtte tilkomme å optræ på det offentliges vegne i disse forhold. Det gjelder ikke mindre å komme til klarhet over om opplysningene om bygsling av slåtter i fjellstrekningene gir bevis for at bygdefolket har oppfattet disse strekninger som liggende utenfor privat eiendomsrådighet. Å gjøre dette spørsmål til gjenstand for en nærmere undersøkelse kunde ved første øiekast synes nokså overflødig. Når bygslingene foregikk på den måte at bøndene selv henvendte sig til fogden og bad om bygselseddel på slåtter, og når de bygselsedler som blev utstedt uttrykkelig betegnet sig som utferdiget av fogden på kongens vegne og beskrev de bygslede slåtter som liggende i almenning, kunde det synes hermed å være uten videre gitt at bøndene har vært på det rene med og har godkjent at disse strekninger blev behandlet som kongens almenning. Og en nærliggende betraktning er det videre at om de første bygslere av slåtter ikke har hatt dette på det rene, så må dog fogdenes bygselpraksis gjennom to—tre generasjoner ha slått den opfatning fast at de fjellstrekninger hvor de bygslede slåtter lå var kongens almenning. Så avgjørende som disse betraktninger ved første blick kunde synes å være, er det imidlertid kommisjonens opfatning at spørsmålet om bygdefolkets forhold til slåttebygslingene er betydelig mere sammensatt enn her antydnet.

Når en gjennomgår opplysningene om det betydelige antall bygselsedler som særlig i første halvdel av 1700-tallet blev utstedt på slåtter i Tolga prestegjelds fjelltrakter, må det spørsmål påtrenges sig hvad der for bygdefolket kan ha vært den avgjørende beveggrunn til å ordne sig med bygsel- eller bevillingssedler på utnyttelsen av slåtter i de fjellstrekninger som lå til deres bygdelag. At sammenhengen skulde være den at det fra de offentlige myndigheters side har vært hevdet med en energi som bøndene måtte bøie sig for, at det ikke var lovlig adgang til å utnytte disse slåtter uten fogdens bevilling, har ingen støtte i de foreliggende opplysninger. Den forklaring som ligger i dagen er at de som skaffet sig bygselsedler på slåttestrekninger, dermed sikret sig en formell adkomst til enerådighet over slåttene så de hadde lettere for å holde andre borte fra dem. Og det er videre rimelig å tro at når bygsling av slåtter blev så almindelig som tilfellet var fra de siste år av 1600-tallet og utover, må dette ha sin forklaring i at det nettop i denne tid meldte sig et særskilt behov for denne beskyttelse. At et slikt behov måtte gjøre sig særlig sterkt gjeldende i den tid det her er tale om, er det også all grunn til å gå ut fra når det erindres at Rørosverkets virksomhet i denne tid bragte en helt ny befolkning inn i de gamle bygder og at anlegget av Tolgens smeltehytte i 1660-årene førte til at en helt ny bygd her blev til i løpet av forholdsvis kort tid. Det er rimelig at dette måtte føre til en sterkt øket konkurranse om utnyttelsen av utmarksstrekningene,

og det foreligger også positive vidnesbyrd om at de gamle bønder følte sig forulempet ved at opsitterne i den nye bygd ved Tolgens hytteplass — arbeiderne ved smeltehytten — trengte sig inn på deres gamle enemerker. Således sendte opsitterne på Åsen i Vingelen i året 1700 en klage til statholderen over «hvorledisz endeel af Røraasz kaaber verch folch som boer ved Tolgens smel^e hytter, imod all rett og billighed, bemægtiger sig vorisz jorder grunde og enge slotter, som vi af hansz K. M. hafver kiøbt og betalt» (dok. 45 nr. 8). Og i 1705 anla opsitterne på Østby i Tynset, som nærmere omtalt i kjennelsen i 10de felt (avsnitt VII, 2), sak mot verksarbeiderne Semming Døl og Jon Haldorsen, som uten Østbymennenes vitende hadde tilbygset sig slåtter i Klettdalen (i 10de felt). De innstevnte forsvarte sig med at disse slåtter lå i kongens almenning, men Østbysitterne hevdet at slåttene ikke lå i almenning, men var «bundens hiem rast og fæbeed for deris creaturer» som alltid hadde hørt under deres gårder før disse Tolgens opsittere nu hadde fått bygsel på dem.

Det er efter kommisjonens mening god grunn til å anta at det består en indre sammenheng mellem det forhold som her er omtalt og slåttebyggingene. Hvad der i så fall har vært det primære — om det var de nye folk som fant på å skaffe sig bygsel på slåtter, eller om det var de gamle bønder som forsåvidt tok det første initiativ — kan så meget mindre fastslås som det overhodet ikke er mulig, ved hjelp av det stoff som kan finnes frem fra arkivene, nu å bringe til full klarhet hvordan det i virkeligheten henger sammen med at byggingene kom igang. Men det er ikke urimelig å tro at det var de nye brukere i fjelltraktene som grep til bygselformen — idet det fra deres synspunkt kunde ligge nær å hevde at fjellstrekningene lå utenfor tidligere privat eiendomsrådighet — og at de gamle bønder så sig henvist til å følge efter og ta bygsel på slåttene for å verge sig mot at disse blev tatt i bruk av andre. At dette er den virkelige sammenheng har også positiv støtte i de opplysninger skoginspektør Hummel gav da han i 1766 uttalte sig om hvorvidt bl. a. Brydalen og Spekedalen var kongens almenning. Han meddelte i sin erklæring at disse strekninger «af bønderne i høyeste grad» blev påstått å være privat eiendom. Når de allikevel hadde tatt bygsel på slåtter i disse trakter, var det fordi «nogle avindsyge sneg sig til at få bortbøxlet engeslåtter som vi og vore forfædre har haft i hæfd og brug fra mange mands minde». De hadde derfor selv vært nødt til å ta bygsel på slåttene «hvis de ikke skulde have mistet deres udi mange år brugte eiendoms engeslåtter».

Hvordan det enn måtte forholde sig med det spørsmål som her er berørt — om det var de nye opsittere eller de gamle bønder som først falt på den tanke å løse bygselsedler på engeslåtter — foreligger det under enhver omstendighet sterke holdepunkter for den opfatning at når de gamle bønder tok bygsel på engeslåtter, var det ene og alene fordi dette var et middel til å verne slåttene mot uberettiget bruk av andre. At dette var sammenhengen med byggingene, blev klart og skarpt fremholdt av bøndene på Tynset ting den 10. desember 1756, da de foreviste sine bygselsedler, men samtidig erklærte «at samme stæder er deres egen eiendom, og ei i almindingen beliggende, såsom de har formeent ved de sig tilvendte bygselsedler, at de derved ville formeene andre brug der, som havde tiltaget sig at slåe og høste deres eiendomme». Det blev like klart og skarpt fremholdt av Tyldalens bønder overfor skoginspektør Hummel da han i 1766 forhørte sig om forholdene i Brydalen og Spekedalen, jfr. de opplysninger som er gjengitt ovenfor, og betydningen av den erklæring bøndene her gav forringes ikke av den kjensgjerning at Spekedalen og en del av Brydalen ved kommisjonsdommen av 1790 blev kjent å være kongens almenning. Av betydelig interesse er også den før omtalte uttalelse av foged Jens Juel fra 1740-årene om at «det er trolig at disputer om eiendele på visse tider har givet en del af almuen anledning til at adressere sig til fogden og udgivet et eller andet sted for kongens almindig, endskjønt uden grund for at få disse steder i rolig brug ved derpå erhvervende bygselsedler».

Det er under disse forhold rimelig å anta at de almenningsforestillinger som bygselformen og de enkelte bygselsedlers innhold i og for sig skulde være skikket til å vekke, er blitt holdt fullstendig nede av det som for bøndene var den drivende beveggrunn til å løse bygselsedler på engeslåtter, og at heller ikke to—tre generasjoners bygselpraksis har vært i stand til å

bringe til liv og virkelighet i bøndenes sind den «kongens almenning» som bygselsedlene omtaler. Det er derfor ingen grunn til å tvile på at de bønder som møtte på Tynset ting i 1756 var i god tro når de hevdet at de bygslede steder var «deres egen eiendom og ei i almindingen beliggende», likeså litt som det er grunn til å betvile at bøndene fra Tyldalen var i god tro når de i 1766 fremholdt overfor skoginspektør Hummel at Brydalen og Spekedalen «i høyeste grad» var deres private eiendomsstrekninger. I denne sammenheng skal særskilt fremheves at opplysningene om det omfang fogdenes bygselpraksis hadde, ikke i og for sig gir grunnlag for en forsterket formodning om at bygdefolket ved å ta bygsel på engeslåtter har gitt uttrykk for en erkjennelse av at slåttene lå i kongens almenning. Hvilke rettsforestillinger enn har gjort sig gjeldende hos bøndene, er det nemlig klart at når bygslingen av engeslåtter først var kommet igang, måtte dette naturlig øve en «smittende» virkning og etter hvert lede til at bygselseddelen blev en almindelig brukt legitimasjon for retten til å utnytte bestemte slåttestrekninger. Også denne side av slåttebygslingene bidrar skoginspektør Hummels før omtalte uttalelse av 1766 til å kaste lys over, og betegnende er det også hvad foged Christensen opplyser i 1765 — altså omkring 10 år efterat den siste bygselseddel var utstedt — om at «adskillige af de, der har deslige engeslåtter i brug, har forlangt deres bygselsedler fornyet». Heller ikke den kjensgjerning at bygsling av engeslåtter var en almindelig foreteelse i den periode det her gjelder, gir derfor nogen grunn til å tvile på at bøndene mente hvad de sa når de ved de anledninger som ovenfor er omtalt, med bestemthet hevdet at de bygslede steder var deres egen eiendom og ikke beliggende i almenning. Om betydningen av disse uttalelser fra bøndene har statens advokat forøvrig fremholdt at selv om de kan være avgitt i god tro, gir de ikke uttrykk for en virkelig eiendomsopfatning — de bunder i en misforståelse av hvad kongen som almenningseier vilde tilegne sig og betyr bare at bøndene mente å ha en umistelig rett til sine setrer og engeslåtter. Kommisjonen skal om den opfatning som her er gjort gjeldende bemerke at det vel ikke er urimelig å tro at bøndene hadde mindre klare forestillinger om rettsforholdene i strekninger som skulde være «kongens almenning». Men en formodning herom er ikke et tilstrekkelig grunnlag for å legge en annen mening i de omtalte uttalelser enn det disse likefrem og klart gikk ut på, og det var at disse strekninger var ikke kongens almenning, men bøndenes egne eiendomsområder. På den annen side vilde det sikkert være for dristig om man på grunnlag av bøndenes uttalelser i 1756 og 1766 vilde anse det for bevist at det gjennom hele bygselperioden har gjort sig gjeldende en klar og bestemt eiendomsopfatning hos bygdefolket like overfor de strekninger hvor de bygslede slåtter lå. Dette så meget mere som det fra begynnelsen av 1700-tallet foreligger enkelte opplysninger som likefrem går i en annen retning. Under generaltingsvidner i Tynset i 1709—1711 blev almuen bl. a. spurt om det var tilkommet nogen bygsel av kongens jordegods. Hertil svarte tingalmuen og lagrettet at det var bygslet nogen engeslåtter «udi hans Kongl. May. ts alminding». Slike engeslåtter blev opgitt å være bygslet bl. a. i Vangrøftdalen.

Når det efter kommisjonens mening er nødvendig å regne med at slåttebygslingene kan ha hatt sin rot i rettsforestillinger hos bygdefolket som i virkeligheten gikk ut på at de bygslede slåtter hørte til bøndenes eiendomsstrekninger, beror dette ikke bare på en bedømmelse av de opplysninger som foreligger om bygslingene i Østerdalen, men det grunner sig også på hvad kommisjonen under sin behandling av andre felter har hatt anledning til å konstatere om sammenhengen med at en slik bygsel- eller bevillingspraksis er kommet igang. Herom kan i det hele henvises til kommisjonens bemerkninger i kjennelse av 2. juni 1924 i Ulvikforretningen av 1ste felt, avtrykk s. 129 jfr. s. 20, kjennelse av 1. juli 1927 i 5te felt, avtrykk s. 266—268, jfr. s. 238, og kjennelse av 20. mars 1933 i 12te felt, avtrykk s. 26 jfr. s. 22. I kjennelsen i Ulvikforretningen er bl. a. gjengitt en uttalelse som foged Budtz i Søndhordland og Hardanger avgav i 1804 i anledning av at det var strømmet inn til ham ansøkninger om bevillinger på fjellbeiter, fiskevatn m. v. Fogden inntok det standpunkt at ansøkerne burde pålegges å opta tingsvidner for å godtgjøre at strekningene ikke tilhørte andre («utrops-tingsvidner»), og begrunnet dette med at «det ikke sjælden skal have hændet, at slige stræk-

ninger, som bønderne have opgivet at ligge ubrugte, ere ved nærmere undersøgelse befundet at have tilhørt andre». I denne forbindelse fortjener det å nevnes at også foged Lyng i Gudbrandsdalen, som omtrent på samme tid utarbeidet sin beskrivelse av almenningene i Gudbrandsdalen (beskrivelsen, som er datert 8. februar 1803, er trykt i 1925), kan sees å ha tatt sine reservasjoner med hensyn til betydningen av en bygselseddel som almenningsbevis. Således sier han (s. 16) om en rydningsplass i Fåberg at det vel en gang i fortiden er utstedt bygselseddel på plassen av stedets foged, «men dette giver efter mine tanker ikke noget beviis om, at den strækning, hvorudi pladsen ligger, skulde være konge-alminding, og at pladsen derfor skulde tilhøre kongen; thi i fortiden er mere end en gang indtruffet, at rydninger og engeslätter er blevet bygslede eller bevilgede, som nu holdes for at ligge udi bøndernes hjemraster og sameie, som ofte er passeret uimodsaagt, deels formedelst uvidenhed om, hvad der var kongens alminding, og om grændseskjellet imellem den og bøndernes eiendomme, og deels formedelst disses fordums inactivité på sine jordeiendomme ». Og under henvisning til denne bemerkning sier han i sin omtale av fjellstrekningene mellem Gausdal, Fron, Ringebu og Øyer (s. 31—32) at han ikke anser det som nogen urimelig forklaring på at det i disse trakter finnes «nogle til kongen skyldlagte fiskevande, samt engesletter, hvoraf svares afgifter», når almuen opgir «at nogle af deres forfædre have, for at betrygge sig i deres brug, maaskee og for at udelukke andre, der kunde have retmæssig fordring på lige brug med dem, erholdt bygselsedler på fiskevande og engesletter ». Ikke minst av interesse er de opplysninger som det er redegjort for i kommisjonens kjennelser i 5te og 12te felt på de citerte steder. I årene efter 1900 kom det i Lesja i gang en bevegelse for å få f e s t e p å f i s k e t o m m e v a t n. Da denne bevegelse først var begynt, grep den sterkt om sig — et talende eksempel på den «smittende» virkning av en foreteelse som denne, sammenlign hvad tidligere er nevnt herom — og det kan med sikkerhet fastslåes at om bevegelsen kanskje ikke likefrem hadde sin rot i uklare rettsforestillinger, så gav den sig ialfall utslag som viser en påfallende forvirring i rettsbegrepene. I så henseende kan henvises til en opplysning om at to menn i Lesjaskog så sent som i 1916 søkte og fikk herredsstyrets forpaktning for 20 år på et fisketomt vatn «beliggende i Lesjeskogens hjemrast». Opplysningene om denne bevegelse legger etter kommisjonens mening klart i dagen hvor nødvendig det er å gå frem med forsiktighet ved bedømmelsen av en bygselpraksis som ligger århundreder tilbake i tiden. Når en foreteelse som den det her er tale om hører nutiden til, har man de nødvendige midler til å kontrollere hvilket grunnlag den har i bygdefolkets rettsopfatning, men om de gamle bygslinger gjelder det at de i det vesentlige unddrair sig fra en sikker kontroll. Kjennskapet til den gamle bygselpraksis har intet annet å bygge på enn det stoff som kan finnes frem fra arkivene, men det trenger efter det som alt er sagt ingen nærmere forklaring at dette stoff er ufullkomment og ufullstendig som grunnlag for en bedømmelse av hvilke rettsforestillinger hos bygdefolket bygslingene i virkeligheten har vært forbundet med.

Det er av statens advokat fremholdt at det både fra eldre og nyere tid foreligger r e t t s a v g j ø r e l s e r som klart fastslår bygslingenes betydning som almenningsbevis. Kommisjonen skal bemerke at de eldste dommer på dette område som det foreligger opplysning om — fra tiden før og omkring 1700 — ganske visst viser at domstolene har lagt fogdens bygselseddel til grunn for sin avgjørelse, men det er også åpenbart at domstolene overhodet ikke har villet innlate sig på å bedømme om fogden i virkeligheten hadde adgang til å bygsle bort vedkommende strekninger. I 1682 fikk hytteskriver Anders Richardsen dom for at hans bygselseddel på Øvre Hultdalens engesletter skulde stå ved makt, men som flere ganger omtalt er det på det rene at han ikke desto mindre måtte erkjenne at disse strekninger var eiendomsgrunn, hørende til Østgård i Dalsbygden. Den avgjørelse som blev truffet i 1705 i saken om Klettalens slätter (nevnt foran og utførlig omtalt i kjennelsen i 10de felt, avsnitt VII, 2) kan heller ingen betydning tillegges — den gikk ut på at retten ikke fant å kunne avsi nogen kjennelse «uden foregående widenschab» til vicestatholderen. Større interesse knytter sig derimot til dommene fra 1777—1780 om retten til slätter i Rausjødalen (i 10de felt — dommene er nær-

mere omtalt i kjennelsen i 10de felt, avsnitt VII,3) og særlig til de dommer som i 1786 og 1790 blev avsaqt av den østerdalske almenningsskommisjon og Overhofretten om de fredlyste almenninger i Østerdalen. Det blev i disse dommer bl. a. henvist til at kongen hadde utøvet eiendomsrett over strekningene gjennom fogdenes utstedelse av bygselsedler, og det er klart at disse uttalelser i domspremissene ikke kan settes helt ut av betraktning ved bedømmelsen av bygslingenes betydning. Men hvad først og fremst dommene om de fredlyste almenninger angår, er det å merke at disse dommer ikke utelukkende bygger på bygslingene, selv om disse særlig i dommen om Tyldalens almenning er skutt sterkt i forgrunnen. I denne forbindelse er det grunn til å være opmerksom på at det for almenningsskommisjonen var fremlagt fortegnelse over alle de bygselsedler som i tiden fra 1697 til 1754 var utstedt på slåtter i Tynset, Tolga og Kvikne (og Rendalen), og at det heller ikke bortsett herfra kan være gjenstand for tvil at almenningsskommisjonen var fullt på det rene med hvilket omfang fogdenes bygselpraksis hadde hatt. Med dette for øie er det av betydelig interesse når sorenskriver Juel, som hadde vært medlem av begge almenningsskommisjoner, i sitt promemoria av 13. november 1800 med stor bestemthet erklærer at det for almenningsskommisjonene ikke hadde foreligget noget bevis for at det fantes en kongens almenning i Tynset hovedsogn. Det synes efter dette ikke å kunne fastslås med nogen sikkerhet at almenningsskommisjonene har vært av den opfatning at bygslingene var et under alle omstendigheter avgjørende almenningsbevis. Men selv om man vil gå ut fra at dette har vært opfatningen, og selv om dommene om Rausjødalen ubestridelig går meget langt i denne retning, sier det sig selv at disse rettsavgjørelser ikke har nogen selvstendig betydning — deres betydning for senere tiders syn på de gamle bygslinger avhenger av i hvilken utstrekning de virkelig gir opplysning om rettsopfatningen på den tid da bygslingene foregikk. Og i så henseende har dommene en verdi som er begrenset. Dommene gir et bidrag blandt mange andre til belysning av bygslingenes betydning, men de gir ikke uten videre bevis for at bygslingene i den periode da de pågikk — en periode som var avsluttet nogen årtier før disse dommer falt — virkelig var utslag av en fastslått almenningssopfatning. Forsåvidt kan disse dommer efter kommisjonens mening ikke tillegges nogen vesentlig annen vekt enn de embedsmessige uttalelser om bygslingene som foreligger fra 1760- og 1770-årene og som tildels gir uttrykk for adskillig tvil om bygslingenes betydning. Her kan henvises til skoginspektør Hummels erklæring av 1766 om Brydalen og Spekedalen. Som før omtalt opplyste Hummel i denne erklæring at det var bygslede slåtter i disse trakter, men at bøndene påstod at strekningene var deres eiendom. Under disse omstendigheter turde han ikke uttale nogen bestemt mening, men erklærte at «jeg ved ikke hvad jeg skal holde Brye- og Speckådalen for; den eneste grund jeg har haft at påstå at Brye- og Speckådalen skal være kongens almindning, er at en deel engeslåtter som ligger derudi ere bølgede». Videre kan nevnes foged Christensens innberetning av 29. mai 1775. Når foged Christensen i denne innberetning opgav Brydalen og Spekedalen som kongealmenning idet han henviste til bygslingene, var det med meget sterke reservasjoner. Av interesse er det også å konstatere at amtmann Holck i sin før omtalte erklæring av 17. februar 1776 gav uttrykk for den opfatning at fogdenes bygselpraksis ikke dannet noget bevis for at de såkalte bygdealmenninger var kongealmenninger.

Hvad rettspraksis fra nyere tid angår, har statens advokat henvist til de to høiesterrettsdommer om strekningene på Bjørkkjølen som er referert i Rettst. for 1896 s. 575 og 714, idet han fremholder at Høiesterrett i disse dommer har lagt bygslingene til grunn som et avgjørende almenningsbevis. Som kommisjonen har gjort opmerksom på i en tidligere sammenheng, er det den førstnevnte av disse dommer som har interesse for de spørsmål som foreligger for kommisjonen til bedømmelse. Av det som før er sagt om denne dom fremgår det at dommen ikke kan tillegges nogen betydning for kommisjonens syn på rettsforholdene i den gamle «Tønset almindning», først og fremst fordi det under behandlingen av saken synes uten videre å ha vært forutsatt fra alle sider at «Tønset almindning» var en virkelig almenning på den tid da Tynsets opsittere i 1816 blev enig om å utskifte disse strekninger mellem sig. Såvidt det

kan sees, har Høiestrett overhodet ikke hatt nogen foranledning til å gå inn på spørsmålet om bygslingenes betydning som almenningsbevis, og henvisningen i voringen til en bygssel-seddel på engesletter i Bjørkkjølen fremtrer da heller ikke som ledd i en begrunnelse for at «Tønset almindig» var en virkelig almenning. Det er efter dette klart at Bjørkkjøldommen ikke får nogen betydning for kommisjonens bedømmelse av bygslingene.

I forbindelse med sin henvisning til de rettsavgjørelser som foreligger har statens advokat også henvist til uttalelser i Røroskommisjonens innberetning av 1879 om bygslingenes betydning som almenningsbevis. Om disse uttalelser, se således innberetningen s. 118—119, skal bemerkes at de såvidt det kan sees ikke bygger på nogen undersøkelse av den nærmere sammenheng med fogdenes bygselpraksis. De gir derfor ikke noget selvstendig bidrag til belysning av spørsmålet om bygslingenes betydning, efterat dette spørsmål nu har vært gjort til gjenstand for omfattende undersøkelser. I denne forbindelse kan forøvrig nevnes at Gudbrandsdalskommisjonen i sin innberetning av 1882 har gitt uttrykk for den opfatning at de gamle bygslinger har en begrenset verdi som almenningsbevis, se den trykte innberetning s. 43 og 45 jfr. s. 141.

Når det opplysningsstoff som er gjennomgått i det foregående gjøres til gjenstand for en samlet vurdering, kan kommisjonen ikke finne at det foreligger forsvarlig grunnlag for å fastslå at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma var statsalmenning i den periode da bygslingene pågikk. På den annen side vilde det efter kommisjonens mening være for dristig å gå ut fra at det hos bygdefolket på denne tid gjorde sig gjeldende en helt klar eiendomsopfatning likeoverfor disse fjellstrekninger. Kommisjonen er ved sin bedømmelse av hele det opplysningsstoff som foreligger kommet til det resultat at opfatningen av fjellstrekningenes rettsforhold i den periode det her er tale om, i virkeligheten ikke kan antas å ha vært sikker og avklaret hverken hos det offentliges representanter eller hos bygdenes befolkning. Det må antas at det i bygselperioden har foregått en brytning mellom almennings- og eiendomsforestillinger, en brytning som før eller senere måtte få sin utløsning i den ene eller den annen retning. Og herav følger at når det skal bringes på det rene om de fjellstrekninger det her gjelder er statsalmenning eller ikke idag, vil det avgjørende være hvilken retning utviklingen av rettsforholdene i fjellet har tatt i den tid som er gått siden bygslingene ophørte. Spørsmålet er om det under denne utvikling er almenningsforestillingerne eller eiendomsopfatningen som har seiret, og det må her understrekes at dette spørsmål er et helt annet enn det som i prosedyren er kommet sterkt i forgrunnen: om strekninger som antas å ha vært statsalmenning i kjent tid, senere er gått over til privateiendom ved hevd eller på annen måte.

Når det gjelder å ettervise hovedlinjene i den utvikling som rettsforholdene i fjelltraktene har gjennomgått i tiden efter 1750-årene, er det naturlig først å søke bragt på det rene hvilken holdning de offentlige myndigheter i denne tid har inntatt. I så henseende skal først nevnes at selve den omstendighet at bygslingene blev bragt til opphør visstnok ikke kan betraktes som symptom på en opfatning hos myndighetene om at de strekninger som tidligere hadde vært gjenstand for bygsling, ikke var kongens almenning. Den egentlige sammenheng med at bygslingene ophørte er ikke helt klar, men alle opplysninger tyder på at forklaringen ligger i forhold som ikke har hatt noget med almenningsspørsmålet å gjøre. En annen sak er at bygslingenes ophør måtte få betydning for bygdefolkets opfatning av rettsforholdene. Herom mere senere.

At bygslingenes ophør ikke kan tilskrives en svingning i den opfatning som i bygselperioden gjorde sig gjeldende hos myndighetene om at visse trakter i Tynset, Tolga og Kvikne var kongealmenning, synes så meget sikrere som denne opfatning kom til uttrykk også i 1760-årene, da det blev reist spørsmål om fornyelse av de gamle bygselledler. Under behandlingen av dette spørsmål blev foged Christensen anmodet om sammen med skoginspektør Hummel å foreta en fullstendig undersøkelse av de «til engeslåtter under gårde bortbygslede stræk-

ninger i de kongelige almenninger», og da Generalforstamtet oversendte til Rentekammeret Hummels fortegnelse av 1767 over bygslede engeslåtter i Tynset, Tolga og Kvikne, gav det som før omtalt uttrykk for at fogdene for fremtiden burde holde «uforandret rigtighed» over de bygslede steder, «thi så haves altid beviser for at strækningerne, hvorudi samme var bygslede, var Hans Majestæts almenning».

Må det således antas at myndighetene også i 1760-årene gikk ut fra en almindelig — men i virkeligheten meget uklar — forutsetning om at det fantes kongealmenningsstrekninger i Tynset, Tolga og Kvikne, så kan det derimot ikke være gjenstand for tvil at det for såvidt inntrådte en vesentlig endring i løpet av de følgende årtier. I 1770-årene kom det fart i almenningsundersøkelsene, og disse undersøkelser kom nu, etterat foged Christensen hadde avgitt sin innberetning av 29. mai 1775, til å beskjeftige sig utelukkende med bestemte, nøiaktig beskrevne strekninger. Det er bemerkelsesverdig at etterat foged Christensen hadde avgitt sin innberetning, og etterat de almenninger han hadde opgitt var blitt fredlyst i 1776—1777 som «de Hans Majestæt . . . tilhørende almindinger» i Østerdalen, hører vi intet om at det skulde finnes kongealmenning utenfor de strekninger som var fredlyst og som almenningskommisjonene fikk i oppdrag å beskjeftige sig med. I en tidligere sammenheng er det nevnt at foged Christensen, amtmann Holck, foged Hiort og amtmann Pentz utvilsomt var av den mening at det ikke fantes andre skogalmenninger i Østerdalen enn de fredlyste, likesom almenningskommisjonene må antas å ha hatt den samme opfatning. Noget dristigere vilde det visstnok være å gå ut fra at den samme opfatning med full klarhet har gjort sig gjeldende også overfor spørsmålet om almenning i fjellstrekningene, idet det er på det rene at det som almenningsundersøkelsene tok sikte på var å bringe klarhet over hvad der fantes av «almindingskove» i fogderiet. Men slik som disse almenningsundersøkelser utviklet sig er det rimelig å tro at de tidligere uklare forestillinger om kongealmenning i de bygder hvor bygsling av slåtter hadde vært praktisert, helt måtte forsvinne, eller rettere utkrystallisere sig i en opfatning gående ut på at det var de i 1776—1777 fredlyste strekninger og ingen andre som var kongealmenninger i Østerdalen. I denne forbindelse kan også henvises til sorenskriver Juels før omtalte promemoria av 13. november 1800. Dette promemoria var foranlediget ved en ansøking om bygsel på strekninger i Tynset som ligger utenfor bygdens skogtrakter, og sorenskriver Juel frarådet bestemt at ansøkingen blev innvilget, idet han under henvisning til almenningskommisjonenes virksomhet fremholdt at det ikke fantes nogen kongealmenning i Tynset hovedsogn. At sorenskriver Juel har vært fullt på det rene med at de trakter som det var spørsmål om å bygsle bort lå utenfor skogtraktene, kan man ganske visst ikke uten videre gå ut fra — dette så meget mindre som bøndene i Tynset likefrem anførte at strekningene lå i deres «sameieskov» — men nogen betydning kan dette ikke tillegges, da erklæringen ikke kan forståes anderledes enn at det efter sorenskriver Juels mening overhodet ikke fantes nogen kongealmenning i Tynset hovedsogn.

Det kan efter de opplysninger som foreligger under enhver omstendighet fastslåes at myndighetene, etterat almenningsundersøkelsene var blitt begrenset til å gjelde bestemte, nøiaktig beskrevne strekninger, må ha tapt fullstendig av syne at det skulde finnes kongealmenning utenfor disse strekninger. At dette var blitt en fremmed tanke for det offentliges representanter, bekreftes da også av de opplysninger som foreligger fra det 19de århundre. Her skal først nevnes de undersøkelser som skattekunngjørelsen av 14. februar 1837 gav anledning til. Som nærmere omtalt i avsnitt VII blev fogden i Østerdalen anmodet om nøie å undersøke om det blandt de i fogedregnskapet tidligere opførte utredslers engeslettpenger, kverneskatt og skogskatt var blitt innblandet avgifter bl. a. for bruken av staten tilhørende engesletter. Hertil svarte fogden at skjønt han hadde anstillet «al mulig nøiagtig undersøgelse», hadde han ikke kunnet erfare at det under de anførte skatter, nemlig engeslettpenger, kverneskatt og skogskatt, var innbefattet «avgifter for bruken af staten tilhørende eiendomme». Å opfatte denne uttalelse med den derav følgende strykning av engeslettpengene som et i og for sig bindende tilkjennegivende fra det offentliges side om at det ikke fantes statsalmenning

i de trakter hvor engeslettene lå, kan det ganske visst ikke være spørsmål om. Men så meget må med sikkerhet kunne sluttet av disse opplysninger at fogden ikke kan ha hatt den fjerneste tanke om at det skulde være statsalmenning f. eks. i Tolgas vestfjell. Hadde han det hatt, kunde han ikke ha uttalt sig slik som han gjorde. — Videre er å nevne de *undersøkelser om almenningene* som blev foretatt i det 19de århundre. I de svar som blev gitt på cirkulærskrivelsene av 1815 og 1825 blev det ikke opgitt noget om at det fantes statsalmenning i Tolga. Betydningen herav forringes tilsynelatende av den omstendighet at heller ikke Rendalsalmenningen (den Tolgen-Femundske almenning) blev omtalt i disse innberetninger. Men som nevnt i avsnitt VI må sammenhengen hermed antas å være den at fogden har regnet den Tolgen-Femundske almenning for å være Rørosverkets eiendom. Av vesentlig større interesse enn disse innberetninger er imidlertid de opplysninger som blev innhentet i 1846, idet undersøkelserne nu uttrykkelig tok sikte på også å få opplyst om det i distriktet fantes «fjellsletter eller andre strekninger der uten å kunne betraktes som almenninger ikke er i nogen privat manns eie». Lensmann Skogstad i Tolga opgav i sin erklæring at det i Tolga tinglag ikke fantes nogen annen statsalmenning enn den såkalte Rendalens almenning. Det svar han gav på det særskilte spørsmål om fjellstrekningene kan vanskelig forståes anderledes enn at han regnet som bøndernes eiendomsstrekninger de trakter som lå utenfor Rendalens almenning, og foged Paus uttalte sig da også i denne retning, idet han erklærte at bortsett fra Rendalsalmenningen fantes det ham bekjent ikke i Østerdalens fogderi fjellsletter eller andre strekninger som bruktes av de tilgrensende bygders beboere uten å være privates eiendom. — I denne sammenheng skal til slutt nevnes at det fra de private parters side er fremholdt at statsmyndighetene ved å nedsette *Storskiftekommissjonen* på bindende måte har erkjent at storskiftetfeltet var private eiendomsstrekninger. At nedsettelsen av Storskiftekommissjonen i 1893 ikke kan tillegges en slik betydning, trenger ingen nærmere påvisning. Imidlertid er det ikke uten interesse å konstatere at de mange ansøknings om å få et storskifte gjennomført — den første blev sendt inn i 1863 — ikke kan sees å ha vakt nogen tanke hos vedkommende offentlige myndigheter om at de strekninger som det var meningen å få skiftet ut, i virkeligheten var statsalmenningsstrekninger. Denne opfatning blev først gjort gjeldende ved Landbruksdepartementets skrivelse til Storskiftekommissjonens formann av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9), efterat Storskiftekommissjonen selv hadde bragt spørsmålet om rettsforholdene i storskiftetfeltet på bane.

Det fremgår av det som er nevnt i det foregående at det fra de siste årtier av det 18de og gjennom hele det 19de århundre fra de offentlige myndigheters side ikke i nogen form er gitt uttrykk for den tanke at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma skulde være statsalmenning. Tvertimot er den motsatte opfatning ved enkelte anledninger kommet klart frem, jfr. særlig de undersøkelser som blev foretatt i 1846. Hvad dernest angår *bygdefolkets* opfatning av rettsforholdene i den tid som er gått siden bygslingene ophørte, er det straks å fremheve at nettop den holdning som det offentlige har inntatt, i fremtredende grad har måttet øve innflytelse på bøndernes rettsopfatning. Her skal først nevnes *bygslingenes* ophør. Vel er det så at når fogden sluttet med å utstede bygselsedler på slåtter, finner dette ikke sin forklaring i en endret rettsopfatning hos fogden eller andre offentlige myndigheter. Men like klart er det at når enhver utstedelse av bygselsedler ophørte, mens bønderne brukte sine slåtter som før, måtte dette bidra til å befeste den opfatning hos bønderne at her kunde det ingen kongealmenning være. Og ikke minst måtte dette gjøre sig gjeldende i de trakter som støtte like op til Trøndelagsbygdenes fjellstrekninger, således i Kjurudalen. I Dalsbygdens del av Kjurudalen blev det ikke utstedt nogen bygselseddel efter 1750-årene, mens det derimot nord for stiftsgrensen blev bygslet bort slåtter helt inn i det 19de århundre. Det kan ikke slå feil at dette forhold måtte gi Dalsbygdingene en skjerpet følelse av at det var andre rettsforhold sønnenfor stiftslinjen enn det var nordenfor. — I forbindelse med bygslingenes ophør måtte også *fredlysningen* i 1776—1777 og *almenningskommissjonenes* virksomhet bli av vesentlig betydning for opfatningen av retts-

forholdene. Det forholder sig som før nevnt visstnok så at disse foranstaltninger hadde s k o g a l m e n n i n g e r for øie, men det er ikke trolig at dette skulde stå klart for bygdenes befolkning. Når «de Hans majestæt . . . tilhørende almindinger» blev fredlyst og almenningskommissjonene i de følgende år utelukkende beskjeftiget sig med de fredlyste strekninger, kan det ikke være gjenstand for tvil at dette måtte virke til å utrydde alle almenningsforestillinger — om de var til stede — i de bygder som var helt uberørt av disse foranstaltninger. Og denne virkning av statsmyndighetenes holdning måtte stadig forsterkes ut gjennom det 19de århundre, idet det fra det offentliges side ikke ved nogen anledning overfor bygdenes befolkning blev gitt uttrykk for at de fjellstrekninger det her gjelder skulde ligge utenfor privat eiendomsrådighet.

Om det som påpekt i det foregående er en given sak at statsmyndighetenes holdning i høi grad måtte være skikket til å befeste den opfatning hos bøndene at fjellstrekningene var deres eiendom, er det imidlertid klart at det avgjørende bevis for hvad bygdefolkets rettsopfatning har gått ut på må søkes i fjellstrekningenes egen historie. Om det opplysningsstoff som her foreligger til bedømmelse henvises til fremstillingen i avsnitt VIII—X, men kommisjonen skal i det følgende omtale de deler av dette stoff som særlig påkaller oppmerksomhet.

Av opplysningene om Vingelens fjelltrakter i almindelighet skal først nevnes den fredlysning som skoginspektør Hummel i 1765 foretok av de benefiserte gårders «sameieskov med odelsbønder». Det bemerkelsesverdige ved denne fredlysning — hvis betydning også er drøftet i en tidligere sammenheng — er bl. a. at den «sameieskov» som er nærmere beskrevet i fredlysningsdokumentet i virkeligheten omfatter hele Vingelens fjelltrakt. At skoginspektør Hummel selv har vært på det rene med dette, vilde det visstnok være for dristig å gå ut fra. Men fredlysningsdokumentet, som utvetydig betegner det fredlyste område som gårdenes eiendomsstrekninger, har allikevel stor interesse fordi det viser hvad bøndene selv få år efter bygselperiodens ophør regnet for å høre med til disse eiendomsstrekninger. — I d o m m e n a v 1 8 5 5 om setring i Svartåsen gikk retten ut fra at «havneganger» i Vingelen lå i sameie, uten at det dog dermed var sagt at samtlige havneganger lå i ett fellesskap. En henvisning i dommen til «den i lovens 3—12—3 uttalte grunnsetning om seterdrift i almenning» kunde synes å tyde på at retten har regnet de omtvistede strekninger for å være almenningsstrekninger. Men efter dommens øvrige innhold kan det ikke være tvilsomt at meningen bare har vært å henwise til en almindelig rettsgrunnsetning som måtte få anvendelse også i sameieforhold. — Et utvetydig uttrykk for eiendomsopfatning gir de delinger av seterskogen i Vingelen som blev påbegynt i 1850-årene og som er nærmere omtalt i avsnitt V,2. Ved delingen av Rødsgrendens skog blev teigedelt bl. a. bjerkeskogen i Londalen så langt nordover som til litt innenfor Mosedalstjønn, og delingsforretningen gir uttrykk for at de som deltok i utskiftningen regnet sig som eiere også av den bjerkeskog som lå nordenfor de utskiftede trakter. Det heter nemlig i forretningen at når bjerkeskogen nordligst i Londalen ikke blev delt, var det fordi den var «uten sammenheng og så langt borte at man fant dens deling uhensiktsmessig, hvilket erkjentes av samtlige eiere». Med hensyn til delingen av Vingelsgrendens skog er bl. a. å merke at denne deling gikk så langt innover som til grensen for den i 1830 skyldsatte eiendom Magnildalseteren (Magnilseteren). Om betydningen av disse skogdelinger har statens advokat under henvisning til uttalelser av Storskiftekommisjonen fremholdt at skogen i de trakter det her gjelder først og fremst er delt for setrenes skyld, og at det synes mindre rimelig å betegne gårdenes forhold til disse skogteiger som et eiendomsforhold enn som et bruksforhold, som nu er gått over fra å være felles til å bli eksklusivt. Kommisjonen er ikke enig i denne betraktning. Efter kommisjonens mening må skogdelingene oppfattes som et naturlig uttrykk for eiendomsrådighet, uten at man finner det nødvendig å gå inn på det av Storskiftekommisjonen berørte spørsmål om eiendomsretten til s k o g g r u n n e n må antas å ha vært oppfattet som tilliggende skogeierne, slåttebrukerne eller de havneberettigede. Som nevnt i avsnitt XI har statens advokat forøvrig frafalt sin

oprinnelige påstand om at de strekninger som blev delt ved disse utskiftninger er statsalmenning. Det er i denne forbindelse å fremheve at den begrensning i den oprinnelige almenningspåstand som således er foretatt ikke forringer den betydning disse utskiftninger har til belysning av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i det hele. I så henseende er det tilstrekkelig å henvise til den begrunnelse advokaten har gitt for sin endring i almenningspåstanden, idet denne begrunnelse ikke bygger på rettslige betraktninger. — Et bidrag til belysning av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i det hele gir også dommen av 1888 i den sak som Vingelsbøndene hadde anlagt mot fjellfinn Jon Thomassen. Under saken hadde Jon Thomassen bl. a. gjort gjeldende at fjelltraktene i Vingelen ikke kunde være undergitt privat eiendomsrett, men dommen henviser forsåvidt bl. a. til at det under åstedsbefaringen var oplyst av lagrettet at fjellstrekningene i Vingelen ansees som sameie mellom gårdbrukerne. — De vidneforklaringer som foreligger om opfatningen av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter går samstemmig ut på at fjelltraktene har vært ansett som gårdenes eiendomsstrekninger. Enkelte vidner har hørt uttrykket «almenning» brukt om fjellstrekningene, men denne betegnelse har vært anvendt som ensbetydende med sameie. De fleste av vidnene har aldri hørt om at det i sin tid har vært utstedt bygselsedler på strekninger i fjelltraktene. Et enkelt vidne (40. vidne, Knut Rasmussen Åsen) forklarer at det demrer for hans erindring at han i sine guttedager eller unge dager hørte snakk om at det i gammel tid var bygsel på strekninger i Vingelens fjell, men at det ikke lenger fantes nogen bygsel igjen. Dette siste oppfattet vidnet som uttrykk for at strekningene var gått over til eget eie. — Til slutt skal i denne forbindelse nevnes at de erklæringer fra 1912 som er omtalt i avsnitt VIII,1, etter kommisjonens mening ikke gir grunnlag for å anta at opfatningen av rettsforholdene i Vingelens fjelltrakter i virkeligheten har vært en annen enn den som vidneforklaringene for kommisjonen gir uttrykk for.

Idet kommisjonen går over til å omtale de opplysninger som foreligger om de enkelte fjelltrakter i Vingelen, skal bemerkes at spørsmålet om den rettslige bedømmelse av de transaksjoner som markeslåttene i de forskjellige strøk har vært gjenstand for — skyldsetninger og salg m. v. — vil det være mest hensiktsmessig å utskytte til samlet drøftelse etterat hovedpunktene i det stoff som foreligger om vestfjellet i det hele er gjennomgått.

At det for Magnilsjøtraktens vedkommende har gjort sig gjeldende en utve-tydig eiendomsopfatning, kan det ikke være begrunnet meningsforskjell om. De opplysninger som foreligger fra tiden mellom bygselperiodens ophør og 1830 er visstnok noget sparsomme, men fra 1830 av ligger denne trakts historie klart i dagen, og kommisjonen behøver ikke å gå nærmere inn på denne historie for å kunne fastslå at Magnilsjøtrakten har vært gjenstand for en sterkt eksklusiv privat eiendomsrådighet. Her skal bare nevnes at Magnilsetrenes historie frembyr et typisk eksempel på den i Tolgas vestfjell almindelige foreteelse at opkjøp av markeslåtter har dannet grunnlaget for anlegg av seter. Av statens advokat er det også erkjent at Magnilsjøtrakten har vært betraktet av brukerne som privateiendom. Han mener imidlertid at disse strekninger allikevel er statsalmenning, og begrunner dette med at brukene ikke kan antas å ha gått ut over vanlig almenningsbruk og derfor ikke kan danne grunnlag for erhvervelse av eiendomsrett ved hevd. Skjønt det efter kommisjonens syn på almennings-spørsmålet ikke behøver å avgjøres om det foreligger noget hevdserhverv eller ikke, skal det bemerkes at kommisjonen anser det hevet over enhver tvil at vilkårene for eiendomshevd er til stede for Magnilsjøtraktens vedkommende. Til den hevdslære som statens advokat her gjør gjeldende skal man forøvrig senere komme tilbake.

Opplysningene om Busjødalen og Gjerasdalen viser at engeslåtter i dette strøk har vært gjenstand for skyldsetning, overdragelse og bortleie, uten at transaksjoner av denne art imidlertid her synes å ha vært særlig hyppige. Om disse trakter er ellers å merke at den før omtalte deling av Vingelsgrendens fjellskog omfattet hele Busjødalen (innenfor Vingelens grenser) til grensen mot Magnilsetrenes særskilt skyldsatte strekning, likesom skogdelingen,

såvidt det kan sees, også omfattet den største del av Gjeras dal. Fiskeriet i Gjersjøene og Busjøen har efter vidneforklaringene fra gammel tid tilligget bestemte gårder i Vingelen.

I den øvre del av *Londalen* helt inn til *Bratthøa* var opsitterne i Rødsgrenden enerådende i den eldste kjente tid, og i den største del av denne trakt er det denne grend som fremdeles utøver bruken. I tidens løp er det i dette strøk foregått en stor mengde skyldsetninger og overdragelser av slåtter, delvis i forbindelse med seteranlegg, likesom det er av interesse å konstatere at en opsitter på Rød så tidlig som i 1766 pantsatte sine slåtter (som brukspant). Særskilt skal fremheves salget i 1874 til opsitteren på *Ytre Åsen* av markeslåtter ved *Storøien* med havnerett innenfor en nærmere beskrevet strekning — atter et tilfelle av at seter er anlagt på innkjøpte slåtter. Nevnes skal også overdragelsen av «*Londalsslåtten*», som sammen med «*Hundsjømyrslåtten*» i 1882 blev solgt fra *Tolgens prestegård, Slåbakken*. Skylddelingsforretning blev holdt i 1883 og skjøte utstedt av *Kirkedepartementet* i 1893. Skjønt overdragelsen av disse slåtter, såvidt kommisjonen kan se, i virkeligheten ikke i nogen henseende adskiller sig fra de andre salg av slåtter som har funnet sted, inntar statsadvokaten det standpunkt at overdragelsen i dette tilfelle må antas å ha overført eiendomsrett til slåttestrekningene. — Om skogdelinger i *Londalen* er det tidligere nevnt at den skogdeling som blev påbegynt i 1850-årene gikk så langt nordover som til litt innenfor *Mosedalstjønn*. Den skog øverst i *Londalen* som blev liggende udelt, fordi deltagerne i utskiftningen fant det upåkrevet å dele den (jfr. ovenfor), blev skiftet ut i 1904. Da utskiftningen blev foretatt efterat det for *Storskiftekommisjonen* var reist spørsmål om disse strekningers karakter av statsalmenning, gir denne skogdeling i og for sig intet pålitelig holdepunkt for bedømmelsen av rettsforholdene.

Av opplysningene om *Bratthøtrakten* fremgår bl. a. at opsitteren på *Vestre Haugen* i *Vingelen* i 1860-årene kjøpte op en rekke slåtter i dette strøk. Disse slåtter blev ved matrikkelrevisjonen i henhold til loven av 1863 skyldlagt sammen med gården, og seter blev bygget her i 1864. Mindre interesse for bedømmelsen av rettsforholdene har de skyldsetninger og salg som står i forbindelse med stiftelsen av *Bratthøselskapet*, idet disse disposisjoner er truffet på en tid da det sikkert var almindelig kjent at det var reist spørsmål om hvorvidt fjelltraktene var privateiendom eller statsalmenning.

Det opplysningsstoff som særskilt vedkommer *Langsfjelltrakten* er forholdsvis sparsomt. Enkelte overdragelsesdokumenter på slåtter er kjent, og under den nedenfor nevnte rettsak i 1846 blev det opplyst at *Tolginger* på forskjellige steder i *Langsfjellet* hadde slåtter som skulde være kommet fra Rød i *Vingelen*. Den rettsak mellom opsitterne på Rød og *Tolgensopsitterne* som blev behandlet i 1846 gir efter kommisjonens mening ikke noget sikkert holdepunkt for bedømmelsen av hvordan rettsforholdene i denne trakt har vært oppfattet. Tvisten gjaldt grensene for bruksutøvelsen, spesielt mosetaket, fra begge sider, og slik som denne tvist lå an kunde den ikke nødvendiggjøre nogen konstatering av om disse strekninger var eiendomsstrekninger (sameie) eller ikke. Imidlertid er de opplysninger som foreligger om denne rettsak forsåvidt av interesse som de ikke inneholder antydninger fra noget hold om at *Langsfjelltrakten* blev regnet for å være en almenningstreknig.

Om *Os og Dalsbygdens fjelltrakter* foreligger endel almindelige opplysninger, også fra eldre tid, som går tildels meget bestemt i retning av at disse trakter har vært ansett som opsitternes eiendomsstrekninger. I den fredlysning av de nordre deler av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen* som opsitterne på *Breen, Nordvangen* og *Berg* utferdiget den 19. februar 1791 heter det således at disse strekninger har «fra umindelige tiider ene tilhørt vores gårder og tilhører dem endnu». I den skrivelse som samtidig blev sendt til lensmann *Krogsgård* betegner de samme opsittere sig som eiere av de nordre deler av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen*, det heter videre i skrivelsen at disse strekninger ligger «udi eiendommen til vore gårde», likesom traktene også betegnes som «sameyen». At de bønder som utferdiget disse dokumenter virkelig mente hvad de sa når de betegnet sig som eiere av *Vangrøftdalen* og *Kjurudalen* og kalte disse strekninger for sitt «sameie», er det

ingen grunn til å tvile på. Her skal minnes om den betydning fredlysningen av de østerdalske almenninger i 1776—1777 og almenningskommisjonenes virksomhet måtte få for bygdefolkets rettsopfatning også når det gjaldt fjelltraktene, likesom det særskilt for Kjurudalens vedkommende er grunn til å erindre hvad tidligere er nevnt om betydningen av at det sønnenfor stiftsgrensen ikke blev utstedt nogen bygselseddel på slåtter etter 1750-årene, mens bygslingene fortsatte på Trøndelagssiden. Det må også fremheves at det ikke er mindre rimelig å tro at bøndene regnet sig som eiere av fjelltraktene enn at de anså sig som eiere av de skogstrekninger som de nettop på denne tid gikk til å utskifte mellom sig. Fjelltraktene med sine slåttestrekninger var nemlig sikkert ikke mindre verdifulle for gårdene enn skogen, jfr. de opplysninger om fjellbrukens omfang og betydning i eldre tid som tidligere er omtalt, deriblandt foged Christensens uttalelse av 1767 om at markeslåttene var så nødvendige for bøndene at «neppe deres gårders drift uden hiines hielp kunde fortsettes». I den fredlysning av Vangrøftdalen og Kjurudalen som det her er tale om heter det da også at «havningen, græsgangene og slåtterne er den principaleste herlighed til vores gårder. Betages vi samme eller derudi skeer indgreb, så kand vi ikke subsistere» Kommisjonen kan derfor ikke se anderledes på disse dokumenter enn at de gir uttrykk for en virkelig eiendomsopfatning. Et annet spørsmål er hvilket grunnlag opsitterne på Breen og de andre gårder hadde for å mene at de var «eneeiere» av Vangrøftdalen og Kjurudalen. Innholdet av de omhandlede dokumenter synes å tyde på at det allerede dengang forelå ialfall spirer til den konflikt mellom grendene om rådigheten over disse trakter som bl. a. skrivelsen fra Østgårds havnelag av 5. desember 1921 (dok. 167) er et vidnesbyrd om.

Om «sameie» i seter- og slåttetraktene taler også kontrakten av 18. juli 1795 mellom opsitterne på Østgård, Nordgård, Breen, Nordvangen og Berg, og i havnekontrakten av 21. april 1860 mellom Breen, Nordvangen og Berg heter det bl. a. at opsitterne på disse gårder «i fellesskap med hverandre er eiere av havnestrekningene i Vangrøftdalen og Kjølådalen». Også disse dokumenter gir, såvidt kommisjonen kan se, uttrykk for en opfatning av rettsforholdene som intet har med almenningsforestillinger å gjøre.

De vidneforklaringer som er avgitt for kommisjonen går samstemmig ut på at ingen har hørt eller tenkt sig at det skulde være statsalmenning eller statseiendom i Os og Dalsbygdens fjelltrakter. En rekke vidner erklærer at de ikke har hørt eller trodd annet enn at slåtter og setrer, skog og havnestrekninger var gårdenes private eiendom. Flere vidner opplyser at de kan ha hørt betegnelsen «almenning» brukt om de udelte skog- og fjelltrakter, men de legger til at hermed har vært ment det samme som sameie. Ett vidne (28. vidne) oppgir uten nærmere forklaring at han har ment og oppfattet det som den almindelige mening at fjellstrekningene er «bygdealmenning for Dalsbygden». En rekke vidner, som alle er eldre folk, er spurt om de nogensinne har hørt at det i gammel tid har vært utstedt bygselsedler på slåtter i disse fjelltrakter. Ett av disse vidner (35. vidne) svarer at han kan erindre å ha hørt omtale at det i sin tid har vært bygselsbrev på Tverfjelldalen, men han vet ikke om det var før eller etter storskiftets begynnelse han hørte dette. Om bygslinger på andre strekninger i fjellet har han intet hørt. De øvrige av vidnene erklærer samstemmig at de aldri har hørt om slike bygslinger. Således forklarer 36. vidne, tidligere lærer og gårdbruker Elias Gjeltén, at han i 1880-årene skrev en bok om Dalsbygden og at han under innsamlingen av stoffet til boken fikk ganske inngående kjennskap til hvad der dengang ennå var i behold av levende tradisjon om svunnen tid. Han hørte imidlertid intet som helst om at strekninger i Dalsbygdens fjell i gammel tid skulde ha vært bortbygset av det offentlige til opsitterne, og han har i det hele ikke hatt noget kjennskap til dette før disse bygselsforhold er blitt opklart i anledning av Storskiftekommisjonens og senere Høifjellskommisjonens arbeide. I denne forbindelse kan forøvrig nevnes at en erindring om de gamle bygslinger kan spores i et par av de erklaringer som er fremlagt for kommisjonen (dok. 246 og 254, omtalt i avspitt X, 1). Det som er det bemerkelsesverdige er imidlertid at denne erindring her fremtrer som en forestilling om at det i gammel tid blev utstedt «kongeskjøte» på slåttene. Den samme forestilling

har kommisjonen støtt på under vidneførslen i 10de felt (se den forklaring om Rausjødalen som 46. vidne har avgitt, fremstillingen i 10de felt avsnitt VII, 3).

Om det opplysningsstoff som særskilt gjelder de enkelte fjelltrakter i Os og Dalsbygden skal bemerkes:

Det som i Vangrøftdalens historie i tiden etter bygselperiodens ophør trer i forgrunnen er den store mengde av skyldsetninger og overdragelser av markeslåtter. Bemerkelsesverdig er det også at alle setrene i de indre deler av Vangrøftdalen med sidedaler, såvidt det kan sees av de foreliggende opplysninger, er bygget på innkjøpte gamle slåtter. Den yngste av disse setrer, Falkseteren, blev anlagt i 1870-årene av opsitteren på Lauvneset, etterat han hadde kjøpt op alle gamle slåtter i denne trakt på én nær. — I hvilken utstrekning den skogutskiftning som det blev opprettet kontrakt om i 1879 er blitt gjennomført, er ikke helt klart, men kontrakten er forsåvidt av interesse som den gir uttrykk for en utve-tydig eiendomsopfatning. At kontrakten taler om deling av «almindingsskogen» er efter kommisjonens opfatning bare et bevis blandt mange på hvor liten vekt det kan legges på at almen-ningbetegnelsen er brukt. — Enkelte av de rettssaker som interessekollisjoner i Vang- røftdalen har gitt anledning til er av adskillig interesse. Av statens advokat er det fremholdt at dommen av 1820 om seteren Lilleryvollen likefrem gikk ut på at setereierens rett over seter- vollen ikke var eiendomsrett, men en bruksrett. At dommen er slik å forstå, kan imidlertid ikke antas. Når det sies om setereieren at han ikke «i streng forstand» er eier, «siden han mangler skjøde og skyldsætningsforretning», mens han derimot må ansees som en «retmæssig bruker og usus fructuarius», må meningen åpenbart være at det bare er mangelen på formell eieradkomst som bevirker at han karakteriseres på denne måte. — Under saken mot lensmann Skogstad i årene 1829—1831 hevdet saksøkerne, opsitterne på Breen, Nordvangen og Berg, likesom de hadde gjort i 1791, at Vangrøftdalen var sameie for disse gårder, som «fra uminde- lige tider» hadde enerett der til setring, havning og skogsbruk. Ellers har denne sak forsåvidt interesse som saksøkerne også gjorde gjeldende at opkjøp av slåtter ikke kunde hjemle nogen havnerett. Til nogen rettsavgjørelse kom det imidlertid ikke, idet saken blev forlikt og lens- mannen blev innrømmet havnerett for besetningen på sin gård. — I den rettssak om seteren Mosengvollen som blev pådømt i 1876 blev det under prosedyren bragt på bane om ikke disse strekninger var statsalmenning, idet innstevntes sakfører henviste til at det i gammel tid var utstedt bygselsedler på slåtter i Snuddalen. Til dette spørsmål tok retten imidlertid ikke noget standpunkt. Av saksøkerne (opsitterne på Breen) var det hevdet at Breen, Nord- vangen og Berg efter skogdelingskontrakten av 18. juli 1791 var eiere av hele Vangrøftdalen, mens dette blev bestridt fra innstevntes side. Om dette var det meningsforskjell i retten. Det standpunkt rettens forskjellige medlemmer inntok til spørsmålet har så meget mindre nogen særskilt interesse som spørsmålet var utelukkende prejudisielt.

Av de nokså sparsomme opplysninger om Dalbusjøtrakten er vesentlig å merke at slåttene i denne trakt skal være kjøpt til gården Lilleøyen i Os i 1760—1770-årene (se bl. a. parten Ole O. Lilleøyens forklaring), og at slåttene blev utskilt og solgt fra to bruk i Lilleøyen i 1876.

Om Kjurudalen og Os og Dalsbygdens trakter øst for Kjuru- dalen gjelder det på samme måte som om Vangrøftdalen at det foreligger opplysning om en stor mengde skyldsetninger og overdragelser av markeslåtter. Å merke er at det i ad- skillig utstrekning sees å være foregått salg av slåtter til folk på Røros og i Galågrenden. Blandt de opplysninger det her gjelder fester man sig også særlig ved det som foreligger om de såkalte «Stiftelsesenger». Denne strekning, hvor gården Moseng må antas i sin tid å ha hatt bygslede engesletter, blev i skoginspektør Hummels fortegnelse av 1767 opført som engesletter brukt av bergskriver Hjort på Røros. Under en besiktigelsesforretning i 1830 blev strekningen beskrevet som «Hjorts Stiftelses eiendom Mosengvollen og dens engesletter og tilhørende skov», og i 1840 blev den skyldsatt som tilhørende den Hjortske stiftelse. I seterskogdelingen av 1886 er Stiftelsesengene omtalt som en større skogstrekning som fra lang tid tilbake har

tilhørt en enkelt eier. — Om den skogdeling i Kjurudalen som opsitterne på Breen og Nordvangen foretok i 1870- og 1880-årene har statens advokat bl. a. fremholdt at dens gyldighet ikke er anerkjent fra alle hold og at den under enhver omstendighet er foretatt i så ny tid at nogen hevdstid ikke var utløpet da almenningsspørsmålet første gang blev reist av Landbruksdepartementet. Kommisjonen behøver ikke å gå inn på de spørsmål som her er berørt. Det er tilstrekkelig å konstatere at skogdelingen gir uttrykk for en klar eiendomsopfatning hos Breensgrendens opsittere, og betydningen herav forringes ikke derved at deres påstand om å være eneeiere av disse strekninger bestrides av andre (opsitterne i Østgårdsgrenden). At Kjurudalstrakten har vært opfattet som private eiendomsstrekninger, har også ved andre anledninger vært lagt for dagen. Tidligere er omtalt det opplysningsstoff som vedkommer både Vangrøftdalen og Kjurudalen og som gir uttrykk for en bestemt eiendomsopfatning. Særskilt om Kjurudalen er å nevne at Dalsbygdingene i sin fredlysning av 1854 betegnet sig som «rettmessige eiere av den fredlyste strekning fra stiftsskjellet ved Mellitjernet i Kjurudalen og sydover til gårdene fra Dalsbygden». Og i 1864 gikk opsitterne på Breen til saksanlegg i anledning av åvirke «i klagernes tilligemed flere oppsiddere af Dalsbygden i fælleskab eiende birkeskov i Hanksjødalen, Tjurudalen . . . »

Under gjennomgåelsen i det foregående av hovedpunktene i det opplysningsstoff som foreligger om de forskjellige fjelltrakter har kommisjonen ikke gått nærmere inn på den rettslige vurdering av de transaksjoner som markeslåttene i tidens løp har vært gjenstand for. Statens advokat har i så henseende fremholdt at slåtterrettighetene efter sin opprinnelse var skarpt begrensede bruksrettigheter i almenning og intet annet, og at de overdragelser og andre transaksjoner som slåttene har vært gjenstand for derfor heller ikke har vært annet enn disposisjoner over bruksrettigheter i almenning, disposisjoner som ikke har kunnet endre disse bruksrettigheters karakter. Til denne betraktning skal kommisjonen bemerke at når statens advokat mener å kunne karakterisere de slåtterrettigheter vi her har for øie som rettigheter i almenning, er det fordi han overensstemmende med sitt syn på almenningsbeviset går ut fra som bevist at de fjelltrakter hvor slåttestrekningene ligger var statsalmenning i den tid da bygslingene pågikk. Men det er dette som efter kommisjonens bedømmelse av de foreliggende opplysninger ikke er bevist, og da det ikke i slåtterettens eget innhold ligger at den er og må være en rett til slått i almenning, foreligger det intet grunnlag for å gå ut fra at de slåtterrettigheter hvis karakter det her er spørsmål om var almenningsrettigheter og intet annet, det være sig i bygselperioden eller senere. Hvad dernest angår spørsmålet om slåtterettens karakter av bruksrett eller eiendomsrett, kan dette spørsmål sikkert ikke besvares ved nogen almindelig formel — det er efter kommisjonens mening klart at det må bero på en konkret bedømmelse om slåtteretten naturlig er å karakterisere på den ene eller den annen måte. Den rettslige vurdering av de skyldsetninger og overdragelser m. v. som slåttene har vært gjenstand for kan derfor ikke ta sitt utgangspunkt i en forutsetning om at slåtterrettighetene i den ene eller den annen tidsperiode var og måtte være almenningsrettigheter eller at de var og måtte være bruksrettigheter. Det det kommer an på er utelukkende hvilken opfatning av rettsforholdene selve disse skyldsetninger, overdragelser og andre transaksjoner må oppfattes som et naturlig uttrykk for.

Med dette som utgangspunkt, og med hele det opplysningsstoff som er gjennomgått i det foregående som bakgrunn for bedømmelsen, kan kommisjonen ikke finne det synderlig tvilsomt at de tallrike disposisjoner over slåttene som det foreligger opplysning om — at det er foregått langt flere av disse transaksjoner enn dokumentasjon og vidneførsel gir beskjed om, kan man forøvrig med sikkerhet gå ut fra — må sees som uttrykk for en rettsopfatning som er blottet for almenningsforestillinger. Slåttene har vært skyldsatt og solgt, leid bort og pantsatt, og det kan efter alt som foreligger ikke være gjenstand for tvil at de som deltok i disse transaksjoner har vært helt behersket av et privateiendomsrettslig syn. Det er i så henseende bl. a. betegnende at det, såvidt kommisjonen har kunnet se, ikke i et eneste ett

av de mangfoldige overdragelsesdokumenter m. v. som er fremlagt finnes en bemerkning eller antydning om at det er rettigheter i almenning det disponeres over. Det spørsmål vil imidlertid her naturlig reise sig om det kan antas at slátteeierne har ment å ha en virkelig eiendomsrett til sine sláttestrekninger, og om det ved overdragelse av slåtter har vært meningen å stifte eiendomsrett for erhververen. Til dette er å svare — hvad man nedenfor skal komme nærmere tilbake til — at det i mange tilfelle med sikkerhet kan konstateres at slátteeieren må ha oppfattet sig som eier av sláttestrekningen på samme måte som av jord i bygden, likesom det er all grunn til å anta at dette i det hele har vært en utbredt opfatning av en slátteeiers rettsstilling. Efter kommisjonens mening er dette imidlertid ikke en nødvendig forutsetning for at de rettslige disposisjoner over slåttene som det her er tale om skal kunne karakteriseres som utslag av en privateiendomsopfatning. I så henseende er det allerede avgjørende at slåtteretten som sådan, uten hensyn til om den har vært regnet som ensbetydende med grunneiendomsrett til sláttestrekningene, må antas å ha vært oppfattet som en selvstendig, av gårdene i bygden uavhengig eiendomsgjenstand som den berettigede hadde så stor frihet til å disponere over at han kunde selge den, ikke bare til andre gårdbrukere i bygden, men også til gårdbrukere i andre bygdelag, og gjerne også til folk i eller utenfor bygden som intet gårdsbruk eide. At dette har vært slåtterettighetenes stilling i den almindelige opfatning kan efter de foreliggende opplysninger ikke være gjenstand for tvil. Eksempelvis skal fremheves at adskillige slåtter i Kjurudalen som ovenfor nevnt i tidens løp er blitt solgt til folk på Rørøs. Av betydelig interesse er i denne forbindelse de opplysninger som utskiftningsformann Rønnow gav i 1870-årene om markeslåttene i Os (Dalsbygden) og Vingelen, efterat han hadde foretatt forskjellige undersøkelser i anledning av den ansøking om nedsettelse av en storskiftekommissjon som på den tid forelå. I sin skrivelse til Indredepartementet av 31. desember 1874 (omtalt i avsnitt V, 3) opplyser han at det i disse bygder finnes et stort antall markeslåtter som ikke kan ansees som tilliggende nogen bestemt seter eller nogen bestemt gård, i Dalsbygden minst 67 og i Vingelen minst 138. Han gjør videre oppmerksom på at markeslåtter i betydelig utstrekning har vært avhendet til folk utenfor havnelagene, i Vingelen særlig til folk fra Tolga og i Dalsbygden til folk i Osgrenden eller på gårdene øst for Glomma, ja ofte endog til Rørøsinger. Og han gjør den bemerkelsesverdige tilføielse at «det er ikke uantagelig at desslige markeslåtter hyppig utgjør en manns eneste eiendom».

Det er efter kommisjonens mening så meget klarere at de mange disposisjoner over slåttene må sees som naturlige utslag av en privateiendomsopfatning, som det i adskillige tilfelle kan fastslåes med sikkerhet at sláttestrekninger må ha vært oppfattet som gjenstand for eiendomsrett på samme måte som gårdene i bygden. At dette var tilfellet med Magnilstrakten, efterat prost Hagerup hadde kjøpt op de mange slåtter ved Magnilsjøene og hadde fått strekningen skyldsatt i 1830 med nøiaktig beskrivelse av grensene for det skyldsatte område, ligger klart i dagen. Tvilsomt kan det heller ikke være at da opsitteren på Åsen i Vingelen for 500 spd. kjøpte en sláttestrekning med havnerett ved Storøien i Londalen for å bygge seter der, blev dette fra alle sider oppfattet som overdragelse av en eiendomsstrekning. Og likeså litt er det grunn til å tvile på at opfatningen var den samme da eieren av Vestre Haugen i Vingelen i 1860-årene kjøpte op en rekke slåtter ved Bratthøa for å anlegge seter i denne trakt. Det samme gjelder de salg av slåtter som er foregått i Vangrøftdalen i forbindelse med seteranlegg, således salget i 1870-årene av slåttene ved Falken til opsitteren på Lauvneset. Og opplysningene om «Stiftelsesengene» i Kjurudalen efterlater ingen tvil om at denne strekning fra lang tid tilbake har vært anerkjent fra alle hold som en eiendomsstrekning.

Det er imidlertid efter kommisjonens opfatning all grunn til å gå ut fra at det i langt videre utstrekning enn de her nevnte tilfelle gir vidnesbyrd om har vært opfatningen at sláttestrekningene var gjenstand for eierrådighet på samme måte som jord og skog. Ikke minst når en slått eller en samling av slåtter blev særskilt skyldsatt — med vanlig beskrivelse av

den skyldsatte streknings grenser og opmerking av grensene i marken — og overdratt ved skjøtning og tinglysning, måtte det for bygdefolket være lite naturlig å tro at disse akter her skulde ha en annen betydning enn ellers var tilfellet. Av statens advokat er det som tidligere nevnt erkjent at salget av «Londalsslåtten» og «Hundsjømyrslåtten» i 1882 har overført eiendomsrett til disse slåttestrekninger, og det er også all grunn til å tro at den mann som kjøpte disse slåttene fra prestegården og fikk skjøte av Kirkedepartementet gikk ut fra at han blev eier av slåttestrekningene. Men det er på den annen side ingen grunn til å anta at han vilde ha ment noget annet dersom han hadde kjøpt slåttene fra en annen gård enn prestegården og hadde fått overdragelsen ordnet ved skyldsetning, skjøtning og tinglysning. Det er rimelig å gå ut fra at overdragelser av slåtter vanligvis har vært oppfattet som eiendomsoverdragelser, og i overdragelsesdokumentene forekommer da også stadig de samme uttrykk som det er almindelig å bruke når fast eiendom overdras — det heter at slåtten overdras «til odel og eiendom», «som full eiendom» og lignende. Eksempelvis kan også nevnes at det i et skjøte som opsitteren på gården Volden i Os i 1843 utstedte på en del av sine slåtter i Svartbekkdalen (i Vangrøftdalen) heter at Svartbekken er grense for «min eiende gård Volden».

Det fremgår av den redegjørelse som er gitt i det foregående at fjelltraktene sine egen historie efter kommisjonens mening inneholder en rekke utvetydige vidnesbyrd om at det i tiden efter bygselperiodens ophør — for mere enn 150 år siden — er privateiendomsopfatningen som helt har behersket bygdefolkets syn på rettsforholdene. Efter det som tidligere er påpekt om de offentlige myndigheters holdning til almenningsspørsmålet i den samme tid, og om den betydning som denne myndighetenes holdning også måtte få for bygdefolkets rettsopfatning, kan kommisjonen da ikke finne at den samlede bedømmelse av rettsforholdenes utvikling i tiden fra 1750-årene og op til den nyeste tid overhodet frembyr tvil. De almenningsforestillinger som fogdenes bygselpraksis bærer vidnesbyrd om har ikke formådd å trenge igjennem, men har måttet vike for en decidert rettsopfatning gående ut på at fjelltraktene er private eiendomsstrekninger. Opplysningene tyder også på at denne utvikling i virkeligheten må være i det vesentlige fullbyrdet allerede for meget lang tid siden. Et vidnesbyrd herom er det bl. a. at erindringen om de gamle bygslinger — efter det som er forklart av en rekke vidner som er eldre folk og hvis troverdighet ikke bør dras i tvil — var glidd så godt som helt ut av den levende tradisjon i disse bygder da de undersøkelser som Storskiftekommisjonens og Høifjellskommisjonens virksomhet gav anledning til bragte de gamle papirer frem fra arkivene. Betegnende for rettsopfatningen er det også at når det i nogen få tilfelle har vært mulig å ettervise forestillinger som peker tilbake mot de gamle bygslinger, fremtrer disse forestillinger tildels som en tro på at strekninger i fjellet en gang i tiden er blitt tilhjemlet bøndene ved et adkomstdokument som det efter gammel opfatning på landsbygden står særlig respekt av, nemlig kongeskjøtet.

Efter det som er utgangspunktet for undersøkelsen i det foregående av rettsforholdenes utvikling i tiden efter bygselperiodens ophør blir det kommisjonens resultat at fjellstrekningene i Vingelen, Tolga og Os på vestsiden av Glomma ikke er statsalmenning.

I en subsidiær betraktning har statens advokat under henvisning til uttalelser av Storskiftekommisjonen fremholdt at det i disse fjellstrekninger finnes store områder som ligger praktisk talt uopptatt og unyttet og som av denne grunn under enhver omstendighet må anerkjennes som statsalmenning. Kommisjonen kan ikke finne at denne opfatning stemmer med de virkelige forhold. At fjellet er nyttbart praktisk talt overalt, har kommisjonen under sine befaringer hatt anledning til å konstatere, og såvidt forståes går også statens advokat ut fra at så er tilfellet. Men det kan heller ikke antas at det finnes områder av nevneverdig utstrekning som ikke er utnyttet til havning, fjellslått eller mosetak — dette så meget mindre som kommisjonen, som tidligere nevnt, finner å måtte gå ut fra at disse fjelltrakter i det store og hele var tatt i bruk allerede i den eldste kjente tid. Hvad særskilt angår traktene fra Kjurudalen vestover mot Forelhogna, går vidneforklaringene ut på at også disse

strekninger så godt som i sin helhet er og har vært gjenstand for utnyttelse. Således forklarer flere vidner, blandt dem 36. vidne, Elias Gjeltén, at ku og sau går praktisk talt over alt fjell like til stiftslinjen i strekningene mellom Kjurudalen og Tverelvdalen og mellom Tverelvdalen og Snuddalen. Under sine interne befaringer sommeren 1933 har kommisjonen også konstatert at det er beitesammenheng fra Tverelvens dalføre og nordefter til Dalbusjøtrakten. Fra denne trakt strekker beiter sig opover (sydøstover) langs Bubekken, og disse beiter har praktisk talt sammenheng med beiter i Kjurudalen (Lille Øibekkes dalføre). — Det er som alt antydnet gjort gjeldende av statens advokat at Storskiftekommisjonen har betegnet visse områder av disse fjellstrekninger som unyttet og uoptatt. Det må imidlertid antas at de forøvrig ikke helt klare uttalelser av Storskiftekommisjonen som det her siktes til (skrivelse til Landbruksdepartementet av 31. mai 1898, dok. 77 s. 6) ikke er slik å forstå at det skulde finnes strekninger i storskiftefeltet som er «uoptatt» i den forstand at de overhodet ikke er tatt i bruk. Hvad Storskiftekommisjonen vilde fremholde — jfr. også hvad advokat Sam. Johnson, som var Storskiftekommisjonens formann, har uttalt herom under prosedyren — var visstnok ikke annet enn at det fantes strekninger i feltet som kunde gi plass for en betydelig utvidelse av bruken, og at det derfor burde sørges for en slik ordning av bruksforholdene at spesielt Tolgingenes behov for nye beitestrekninger kunde tilfredsstilles.

Hvad ellers angår Storskiftekommisjonens uttalelser om rettsforholdene i disse fjellstrekninger, er uttalelsene preget av at det efter Storskiftekommisjonens opfatning var sterkt behov for og rimelig anledning til å gjennomføre en omordning av bruksforholdene. Det kan sees at Storskiftekommisjonen under sine overveielser over dette har vært inne på almenningsspørsmålet, men noget klart standpunkt til spørsmålet er ikke kommet til uttrykk i de foreliggende uttalelser, og skjønt Landbruksdepartementet i skrivelse til kommisjonens formann av 23. juni 1900 (dok. 77 s. 9) hadde gjort påstand om eiendomsrett for staten til visse strekninger, undlot Storskiftekommisjonen å treffe nogen avgjørelse i den anledning. Det heter herom i kommisjonens forhandlingsprotokoll for 2. juli 1906 (dok. 77 s. 10 flg.) at «spørsmålet om hvorvidt staten for visse strøks vedkommende (nemlig i storskiftefeltets ytterkanter) sitter igjen f. eks. med den samlede rett til skogen eller med den samlede jaktrett eller med retten til å disponere over havneganger o. s. v., eller hvorvidt staten i visse strøk har til disposisjon en av den private okkupasjon og hevd uoptatt andel i en eller flere av disse rådigheter — disse spørsmål tror kommisjonen å burde la ligge».

Det resultat Høifjellskommisjonen er kommet til bygger på at det efter kommisjonens syn på det foreliggende opplysningsstoff ikke er ført bindende bevis for at det i kjent tid har vært statsalmenning i de fjelltrakter det her gjelder. Det er efter dette ikke nødvendig å ta standpunkt til om resultatet måtte bli det samme dersom man efter omstendighetene vilde finne at almenningsbevis foreligger. I anledning av partenes prosedyre om almenningsspørsmålet, forsåvidt det sees under denne synsvinkel, vil man imidlertid ikke undlate å nevne at det efter kommisjonens opfatning allerede kan være et spørsmål om det i et tilfelle som det foreliggende utelukkende er reglene om hevd og alders tids bruk som — bortsett fra overdragelse fra det offentlige — kan gi rettslig grunnlag for å fastslå at en tidligere statsalmenningsstrekning har tapt sin karakter av almenning, jfr. de betraktninger som er berørt i Gudbrandsdalskommisjonens innstilling s. 11 og s. 223—224. Om den bedømmelse som hevds-spørsmålet i tilfelle vilde bli gjenstand for skal bemerkes at det efter kommisjonens mening ikke kunde kreves særskilt hevdsbevis for hvert enkelt av de mangfoldige interesseområder i fjelltraktene. Så svakt som almenningsbeviset under enhver omstendighet måtte erkjennes å stå, vilde nemlig her i fremtredende grad gjøre sig gjeldende den betraktning om forholdet mellom hevdsbeviset og almenningsbeviset som det er gitt uttrykk for i tidligere kjennelser av kommisjonen, se således kjennelse av 14. juni 1929 i 2net felt, avtrykk s. 72. Det som statens advokat stiller i forgrunnen, når han bestrider at hevdsbetingelsene er til stede, er forøvrig at selve bruken av fjellstrekningene i Tolgas vest-

fjell ikke har gått ut over vanlig almenningsbruk, at eierrådighet ikke har gitt sig andre utslag enn rettslige disposisjoner og at slike rettslige disposisjoner ikke kan danne grunnlag for hevd. Ut fra dette syn — som faller sammen med hvad advokat K. Meinich Olsen har fremholdt i sin bok om almenningsretten (utgitt 1928), se særlig s. 200 flg. — gjør statens advokat som før nevnt gjeldende at hevdsbetingelsene ikke engang foreligger for Magnilsjøtrakten's vedkommende. Kommisjonen må ta avstand fra den lære at «rettslige» disposisjoner, som skyldsetninger, salg, bortleie o. s. v., aldri eller praktisk talt aldri kan anerkjennes som grunnlag for hevd av eller fra en strekning som det foreligger almenningsbevis for, jfr. det som er uttalt om en slik hevdslære i kjennelse av 2. juni 1924 i Eidfjordforretningen av 1ste felt, avtrykk s. 98, og som kommisjonen henholder sig til. Etter kommisjonens mening må spørsmålet om eierrådigheten har gitt sig uttrykk på en sådan måte at hevdsbetingelsene forsåvidt er til stede, gjøres til gjenstand for en konkret bedømmelse, uten at de såkalte rettslige disposisjoner her er utelukket fra å komme i betraktning. Særsomt skal fremheves at det for den almindelige rettsbevissthet i de bygder det her er tale om sikkert vilde fremstille sig som helt uforståelig at ikke engang Magnilsjøtrakten skulde være gått over til privateiendom ved hevd. At statens advokat i konsekvens av sin hevdslære finner å måtte gjøre gjeldende at denne strekning ikke er gått over til privateiendom, er etter kommisjonens mening et tydelig tegn på at denne hevdslære hviler på et sviktende grunnlag.

Det står tilbake å drøfte almenningsspørsmålets stilling i den del av feltet som hører til Galågren den i Røros landsogn. De eldste opplysninger om Galågren den bærer vidnesbyrd om at det strøk hvor denne gren d ligger blev behandlet som kongens almenning i annen halvdel av 1600-tallet og også på 1700-tallet — et forhold som finner en naturlig forklaring i at denne gren d er blitt bebygget nordfra og ikke fra Østerdalen. Etter det standpunkt statens advokat har inntatt til spørsmålet om det er statsalmenning i de fjelltrakter det her gjelder finner kommisjonen det imidlertid ikke nødvendig å gjøre rettsopfatningen i den eldste kjente tid eller rettsforholdenes senere utvikling til gjenstand for nærmere drøftelse. Under henvisning til utskiftningene av skogen og til kongeskjøtet av 1803 på Refsjøåsen erkjenner nemlig statens advokat at traktene innover fra Galågren den så langt som til og med Refsjøåsens strekninger er privateiendom. Om grensene for eiendommen Refsjøåsen heter det i besiktigelsesforretningen av 1802 at de går «fra Fines nøster ved Fieldsøen i lige linie efter den alfare vey der går til Kiyudalen, og derfra i væster til midten af den såkaldede Storsjø til Sandkiernbekken, følgende samme til Sandkiernet . . .». Hvor denne grense på alle punkter går i terrenget, er kommisjonen ikke helt på det rene med, men det kan uten videre fastslås at det område som blir liggende mellem eiendommen Refsjøåsens nordgrense, feltgrensen og Kjurudalstrakten er av så ubetydelig utstrekning at dette områdes rettsforhold må være helt bestemt ved rettsforholdene i de omkringliggende trakter. Om statsalmenning i dette strøk kan det da bare bli spørsmål såfremt det er statsalmenning i traktene øst for feltet og denne almennings grense mot vest faller innenfor feltgrensen. Det avgrensningsspørsmål som her i tilfelle kan opstå skal bli omtalt nedenfor.

Kommisjonens resultat er efter dette at fjellstrekningene i 9de felt, med det forbehold som nedenfor skal nevnes, ikke for nogen del er statsalmenning. Kommisjonen skal her understreke at det som avgjøres ved denne kjennelse utelukkende er at fjellstrekningene ikke er statsalmenning. De spørsmål om bedømmelsen av rettsforholdene som, når dette er fastslått, fremdeles vil kunne foreligge — således den meningsforskjell som sees å være til stede om Østgårdsgrendens forhold til traktene i Kjurudalen og Vangrøftdalen — ligger utenfor Høifjellskommisjonens myndighetsområde.

Om mulig avgrensning innenfor feltets område av statsalmenning i tilstøtende herreder skal kommisjonen bemerke: Spørsmålet om eventuell avgrensning av mulig statsalmenning i Kvikne og Tynset må utstå til avgjørelse i forbindelse med påkjennelsen av vedkommende forretninger av 8de felt (Kviknes østfjell og Tynsetforretningen). Spørsmålet om mulig avgrensning innenfor feltet av stats-

almenning i herredene i Sør-Trøndelag er overhodet ikke drøftet under prosedyren. Dette spørsmål konsentrerer sig, såvidt kommisjonen kan se, om traktene i Kjurudalen og ved Dalbusjøen, men det foreligger ingen uttalelse fra partenes side om hvordan en almenningsgrense her antas å burde trekkes. Heller ikke er det utredet om det på Trøndelagssiden finnes områder av privateiendom som støter inn til de strekninger i Os som nu fastslåes å være privateiendom. I denne forbindelse skal nevnes at det under arbeidet med påkjennelsen av feltet er tilveiebragt adskillig dokumentstoff som vedkommer traktene i Kjurudalen omkring Kjølittjønn og som også berører Dalbusjøtrakten. Dette dokumentstoff har kommisjonen foreløbig ikke funnet å burde fremlegge, idet denne dokumentasjon ikke kan foretas uten at partene får ordet påny, likesom kommisjonen også regner med at supplerende undersøkelser kan vise sig å være nødvendige. For at det som er hovedspørsmålet i forretningen skal kunne få sin løsning uten ytterligere utsettelse, har kommisjonen funnet å burde gå frem på den måte at kjennelse i forretningen nu blir avsagt, idet det omhandlede avgrensningsspørsmål utsettes til særskilt avgjørelse ved tilleggskjennelse. — Det foreligger for kommisjonen ikke nogen opplysning om hvorvidt det i traktene øst for Kjurudalsmana kan bli spørsmål om avgrensning av statsalmenning i Røros landsogn. Kjennelsens konklusjon er imidlertid formet slik at intet blir foregrepet i så henseende.

Spørsmålet om saksomkostninger faller bort efterat de private parter har fått bevilling til fri sakførsel.

Ansettelsen av salær for den beskikkede sakfører er behandlet som særskilt sak.

XIII.

Ti kjennes for rett:

Fjellstrekningene i 9de grenseopgangsfelt kjennes ikke å være statsalmenning.

Spørsmålet om nogen del av grensestrøkene i feltet hører til statsalmenning i tilstøtende herreder utstår dog til senere avgjørelse.

Hjerkinn den 13. juli 1934.

Sverre Grette.

Alfred Ihlen.

Otto Reimers.

Aslak Øygarden.

S. Sverdrup.